Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GRUNDTRÆK AF EN HISTORISK METODE

GEORG HANSEN

GRUNDTRÆK
AF
EN HISTORISK METODE

GEORG HANSEN

GRUNDTRÆK AF EN HISTORISK METODE

Udgivet af
DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING
1963

Ad samme forfatter udkom tidligere:

Degnen, studie i det 18. århundredes kulturhistorie, 1944, udsolgt.

Præsten på landet i Danmark i det 18. århundrede, 1947, udsolgt.

Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede, 1957, udsolgt.

INDHOLD

	Side
Forord	7
Indledning	9
Primær og sekundær kilde	13
Traditionsudvikling	15
Erindringer	23
Modstridende kilder af jævnbyrdig værdi	27
Avisstof	31
Kirkebøger fra det 18. århundrede	35
Tal	38
Poppos jernbyrd	44
Dyvekeprocessen	53
Billeder	67
Hvorfor studerer vi historie	69
Historisk skoling	73
Kritik	80
Historisk fremstilling	83
Spørgsmål	86
Litteratur	94

FORORD

I min virksomhed som gymnasielærer har jeg ofte savnet et materiale, der gjorde det muligt at træne eleverne i elementerne af en historisk metode.

Det foreliggende hæfte er et forsøg på at tilvejebringe et sådant materiale. Stoffet er af ret forskellig sværhedsgrad, hvorved det skulle være muligt for såvel de meget dygtige som de mindre interesserede elever at få udbytte af arbejdet.

Men det er også forfatterens håb, at bogen ved sit elementære præg må kunne tjene som hjælpemiddel for den, som uden forudgående metodisk skoling ønsker at give sig af med historisk forskning.

Bag i bogen (s. 86) er der opstillet spørgsmål til hvert afsnit. De vil på enkelte nær kunne besvares af alle, såvel gymnasieelever som autodidakter.

Ved at gennemarbejde den bag i bogen (s. 94) anførte litteratur skulle det være muligt for den interesserede at erhverve et vist kendskab til vigtige sider af en historisk metode. Litteraturlisten er ikke en udtømmende liste over eksisterende litteratur til de behandlede emner, men hvad der er nødvendigt for at kunne nå en vis problemstilling. (Den anførte litteratur indeholder henvisninger til anden litteratur).

Det er ikke tanken, at problemerne skal kunne udtømmes i en gymnasieklasse, også mindre dybtgående problemstillinger har deres store værdi, når blot eleverne lærer at arbejde forsvarligt med stoffet.

Jeg håber, at hæftet vil kunne dække de krav til kendskab til historisk metode, der stilles til faglærereksamen,

og at det kan finde anvendelse på seminarierne og på lærerhøjskolen.

De fremlagte kilder er som regel begrænset til at omfatte de afsnit, der indeholder stof vedrørende det opstillede problem. Andre synspunkter har dog også gjort sig gældende f. eks. ønske om at vise et aktstykke med datering og underskrifter. Det i parentes [ ] anførte er indskud af mig eller evt. en udgiver af kilderne.

Oplysende noter er udeladt, da det er ønskeligt, at brugere af hæftet lærer at udarbejde et ordentligt noteapparat.

De fleste oplysninger kan hentes i almindelige håndbøger eller i de kildeudgaver, hvorfra teksten er taget. Anvendelse af stoffet til kildekritisk formål forudsætter ikke, at der først udarbejdes et fuldstændigt noteapparat.

Læsere, der ønsker videregående vejledning i historisk metode, henvises til Kristian Erslev: Historisk Teknik, 2. udg. 1926, og Regnar Knudsen: Håndbog i hjemstavnsforskning og hjemstavnskultur, 1939, og den i disse bøger anførte litteratur.

I oversættelserne er der foretaget enkelte sproglige tillempninger. Teksterne på engelsk og tysk er ikke oversat, da det er rimeligt at præsentere den, der ønsker at beskæftige sig med historieforskning, for det uomgængelige krav, at en historiker skal kunne behandle en tekst på fremmede sprog.

Jeg takker afdøde landsarkivar, dr. Gunnar Olsen, professorerne, dr. Kjeld Winding og dr. Axel Steensberg samt rigsarkivar, dr. Johan Hvidtfeldt, fordi de venligst har gennemset manuskriptet og fremsat kritiske bemærkninger. Endvidere takker jeg min kollega rektor Monrad, Høng studenterkursus, der har læst en korrektur.

Georg Hansen.

INDLEDNING

I vor tid er det muligt at tilfredsstille mange af de ønsker om historisk viden, der melder sig, idet den historiske litteratur er overordentlig omfattende.

De lettest tilgænglige hjælpemidler er konversationsleksika. Mange af disse har under hver artikel en liste over litteratur om emnet. Denne litteratur indeholder ofte henvisning til anden litteratur om emnet og til kildestof.

Med det sidste er man nået frem til selve grundlaget for den viden, man besidder om det pågældende emne, og ønsker man fyldigere besked, end speciallitteraturen giver, må man selv give sig til at undersøge kildematerialet for at konstatere, om yderligere viden lader sig fremskaffe.

Det er muligt, at man finder et så omfattende materiale til belysning af det omhandlede emne, at man må give en helt ny redegørelse for det, d. v. s., at man står i samme situation, som når man vil undersøge et nyt emne fra bunden.

Fremgangsmåden er i så tilfælde følgende: 1) man skaffer sig kendskab til hele den foreliggende litteratur om emnet, 2) derefter undersøger man, hvad der forefindes af kildemateriale.

Når man skal arbejde med kildemateriale, viser der sig en række vanskeligheder, f. eks. kan kilder være vanskelige at tyde, eller det viser sig svært at bedømme deres pålidelighed. Endvidere stiller det store krav til histo-

rikeren at fortolke de anvendte kilder og sætte de nåede resultater sammen til et hele.

På de følgende sider er der fremført kildemateriale til en række historiske emner. Hovedformålet er at belyse kildekritiske problemer, men også kildefortolkning og de fundne kendsgerningers sammenføjning til et hele berøres.

Kildekritikken har til opgave at finde ud af, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert i de oplysninger, kildematerialet giver.

Ved ordet kilde forstås et vidnesbyrd om historiske forhold, hvorfra man kan hente viden om fortiden. Alt, hvad der er efterladt fra fortiden, er kilder, f. eks. klædedragt, værktøj, bygninger, bøger, breve, love, regnskaber, billeder.

Man har søgt at opdele kilderne i grupper efter den værdi, de anses for at have for forskningen. Således har en række historikere skelnet mellem beretninger og levninger. Ved beretninger forstås personers skildringer af begivenheder, mens man ved levninger forstår fortidens efterladenskaber. Heraf følger imidlertid, at alle beretninger også er levninger fra den tid, da de blev til. Omstående stykke fra Saxos danmarkshistorie (s. 50) giver således en beretning om Svend Tveskæg. Samtidig er den imidlertid en levning fra ca. 1200, der fortæller os adskilligt, f. eks. om Saxos skrivemåde, synspunkter etc.

En særlig gruppe kilder har man benævnt dokumenter. Ved et dokument forstås en skreven kilde, der indeholder udtalelser, f. eks. ordrer eller forpligtelser, som udstederen har søgt at sikre som netop sine udtalelser. Som eksempler på dokumenter kan nævnes fæstebreve, love, forfatninger, købekontrakter.

Hvad der står i dokumentet er ikke fejlfrit. Der kan være tale om misforståelser, eller der kan være givet be-

vidst forkerte oplysninger. Men dokumentet i sig selv er bevis for en handling, der har fundet sted, f. eks. en ejendomshandel, et politisk mellemværende. Findes et dokument kun som kopi, er der grund til at være yderligere opmærksom for at afsløre eventuelle fejlagtige oplysninger.

Ved vurdering af alle såvel skriftlige som mundtlige meddelelser må man tage det forhold i betragtning, at de meddelte oplysninger er præget af deres meddeler. Det må altid påregnes, at der er uoverensstemmelse mellem det faktisk skete og en iagttagers fremstilling deraf. Den sidste kan bedst karakteriseres som — det iagttageren tror, der er sket.

Ikke blot fortællen fra en person til en anden, men også samme persons gentagne fremstilling af samme begivenhed påvirker og ændrer fortællingen. Afhøringer i forbindelse med retssager har vist, at hvis en person redegør for samme forhold flere gange med visse mellemrum, er der ham uafvidende, nævneværdige forskelle mellem de forskellige fremstillingers enkeltheder og sammenhænge. Det er forhold, der er aldeles afgørende for vurderingen af kildernes vidneværdi.

For at illustrere kilders forskellige værdi kan man tage en færdselsulykke som eksempel. Lad os tænke os, at et antal tilskuere, der har overværet ulykken, giver hver sin redegørelse for hændelsen, og at vi sammenligner disse redegørelser. Det vil da vise sig, at beretningerne på forskellig måde afviger fra hinanden. Der er f. eks. forskel på det antal enkeltheder, de forskellige har taget med, og hvor flere har de samme enkeltheder, kan der være forskel på den sammenhæng mellem dem, de forskellige stiller op.

Hvis man vil give en skildring af begivenheden på

grundlag af en enkelt af disse beretninger, vil man kun få det billede af begivenheden, som beretteren har opfattet. Man kunne tænke sig, at man satte alle beretningerne sammen, så man havde alle de enkeltheder med, som samtlige berettere havde noteret sig. Herved ville man få et mere alsidigt billede. Men det er ikke dermed givet, at fejlene ville blive færre, eller at billedet som sådan var en mere troværdig kopi af virkeligheden.

Giver man sig til at undersøge de indblandede køretøjer og vejbanen, vil man af de spor, uheldet har efterladt, kunne få en række uomdisputable kendsgerninger (alle efterladte spor giver selvfølgelig ikke uomdisputable kendsgerninger), der kan bidrage til at belyse begivenhedernes sammenhæng, og dels enten bekræfte eller afkræfte oplysninger, fremsat af en eller flere af beretterne, dels fremlægge en række kendsgerninger, som ingen af beretterne har iagttaget.

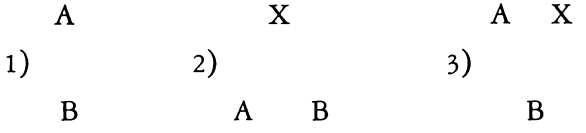
De to her omhandlede arter af oplysninger illustrerer forholdet mellem meddelelsen og den sikre kendsgerning, imellem beretningen og levningen. Uanset hvilket navn man vil kunne give de benyttede kilder, må historikeren anvende dem sådan, at han finder frem til det størst mulige antal uomtvistelige kendsgerninger, der kan skaffes til belysning af det spørgsmål, han behandler.

Noget andet er så, at sådan sikre oplysninger undertiden slet ikke kan skaffes eller kun i meget ringe omfang, og historikerens muligheder for at nå frem til faste holdepunkter for sin fremstilling mangler da.

Når en historiker har flere beretninger, der handler om samme begivenhed, vil der som oven for nævnt ofte vise sig uoverensstemmelse imellem dem. Det vil da i almindelighed være nyttigt for historikeren at foretage en undersøgelse af deres indbyrdes forhold. Der kan her være tale om, at flere personer har givet hver sin fremstilling af samme begivenhed uafhængigt af hinanden, eller der kan være tale om, at en beretter har hele sin viden eller dele af den fra en anden. I sidste tilfælde vil det ofte være hensigtsmæssigt at prøve at stille kilderne op i den rækkefølge, der viser, hvilken kilde der er den mest oprindelige, og hvilke der har hele deres viden eller en del af den fra andre kilder.

Foretager man en sådan opstilling, foreligger der 3 muligheder: 1. at en beretning har sin viden direkte fra en anden, 2. at et par kilder, der ligner hinanden i indhold og (eller) form, ikke er direkte afhængige af hinanden, men har deres viden fra en nu forsvunden kilde, 3. at en kilde har en del af sin viden fra en eller flere kendte kilder og en anden del fra en eller flere nu tabte kilder.

Kalder man kilderne A og B og den forsvundne kilde X, ser de 3 muligheder således ud

Man taler i denne forbindelse om primære og sekundære kilder. Ved en primær kilde forstås en beretning, om hvilken det ikke kan påvises, at den henter sit stof fra en anden kendt kilde. Den har altså enten sin viden fra selve beretteren, eller er den beretning, der kommer til at stå som den mest oprindelige, når vi stiller et skema op over de eksisterende beretningers indbyrdes slægtskab. Sekundære kilder er beretninger, hvis viden stammer fra beretninger, vi stadig har, og derfor vil de i almindelighed blive skudt til side i en undersøgelse. Skellet mellem primære og sekundære kilder ligger således ikke i kildernes art, men i historikerens stilling til dem.

Når en beretning overleveres fra en generation til en anden, taler vi om traditionsudvikling. Ordet tradition kommer af det latinske traditio, der betyder overlevering eller overgivelse, egentlig med tanke på overdragelse af en ejendom fra en til en anden. Når det anvendes i forbindelse med historieforskning, betyder det, at en beretning om en begivenhed eller et forhold i fortiden mundtligt eller skriftligt overleveres fra slægt til slægt, hvilket ofte tænkes at være foregået inden for en snæver kreds eller på et bestemt sted. Selve den overleverede beretning betegnes også med ordet tradition. Nu om dage bruges tradition ofte om mundtlig beretning, f. eks. også om besættelsestiden.

Efterfølgende kildemateriale omfatter dels nogle beretninger, hvoraf den første er givet af en person, der var samtidig med de omtalte begivenheder, dels nogle dokumenter.

Formålet med undersøgelsen af dette materiale er at eftervise de fremlagte beretningers afhængighed af hinanden, at kritisere dem med anvendelse af de foreliggende dokumenter samt at finde ud af, hvornår, af hvem og på hvilke betingelser Havreholm papirfabrik er oprettet, samt hvem der har ejet den i det behandlede tidsafsnit (jfr. omstående spørgsmål s. 86).

I. *H. P. Selmer: Nekrologiske samlinger,* 1. hæfte, Kbh. 1849, s. 224 f.

En papirfabrik, som han [Peter Christian Deichmann] ligeledes anlagde på det nævnte sted [Elisabethsminde uden for København] nedlagdes derimod efter få års forløb og var ikke af betydenhed. Endnu mindre at betyde havde nogle mindre fabrikker for papir og kartoffelstivelse, som han begyndte, dels ved Brønsholmsdal ved Hirschholm — begyndt 1837, afbrændt 1840 — dels ved Havreholm i nærheden af Esrom, Tikøb sogn, hvor der kun tilvirkedes lidet af de simplere sorter.

II. *Camillus Nyrop: Strandmøllen,* Kbh. 1878, s. 294 f.

Papirfabrikken [Brønsholmsdal] brændte 1840. Allere-

de tidligere havde han [P. C. Deichmann] anlagt en papirfabrik på Havreholm mellem Helsingør og Esrom — se H. P. Selmers Nekrologiske samlinger I 1849, s. 225 — men nogen bevilling hertil for ham er ikke funden. 1840 skal han have solgt den til P. Culmsee, fra hvem den 1848 gik over til dennes broder F. L. Culmsee.

III. Camillus Nyrop: Bidrag til den danske boghandels historie, bd. II, 1870, s. 148.

(Nyrop giver her en lidt anden fremstilling af samme problem, idet han også her henviser til ovenstående skildring af H. P. Selmer).

P. C. Deichmann — f. 29. maj 1795, død 24. september 1848 — etablerede sig 1814 som købmand i Ålborg, 1816 tog han til København, hvor han begyndte handel med tilberedte farver og farvestoffer til uldne og linnede tøjer, anlagde en chokoladefabrik og papirfabrik »Elisabetsminde« på glaciet ved København og flyttede til sidst — 1837 — med papirfabrikken til Havreholm i Tikøb sogn mellem Esrom og Helsingør, men dog havde den ingen fremgang.

IV. Ejler Alkjær: Havreholm, Kbh. 1944, s. 16.

Det er nærliggende at antage, at der netop har været tale om en flytning i den forstand, at maskineriet og formentlig også den faguddannede arbejdskraft er flyttet fra København til Havreholm. — — — I perioder synes papirfabrikationen i Havreholm at have været stærkt indskrænket, til tider endog helt indstillet. At fabrikken ikke er medtaget i den officielle opgørelse over den danske industriproduktion, som foretoges for året 1837 — offentliggjort 1842 — kan naturligvis skyldes, at produk-

tionen endnu ikke var kommet rigtig i gang i 1837, skønt det dertil fornødne privilegium forelå. Det skal iøvrigt bemærkes, at ordlyden af denne bevilling ikke er bevaret — i modsætning til, hvad der er tilfældet med privilegierne for en række andre i disse år oprettede papirfabrikker.

Smst. s. 20 skrives om tidspunktet for Culmsees overtagelse af Havreholm:

Nyrops foranstående oplysning er dog næppe helt korrekt. Der har sikkert ikke været tale om et egentligt salg. Deichmann er snarere kommet i gældsforhold til J. P. Culmsee og eventuelt tillige til hans brødre. Da D.'s bo blev gjort op, har Culmseerne så overtaget fabrikken. I alt fald er det en kendsgerning, at en Culmsee — den ovennævnte Frederik Leopold — først efter Deichmanns død i 1848 bosatte sig på Havreholm og overtog fabrikkens ledelse.

V. Privilegium for P. Chr. Deichmann til en papirfabrik på Brønsholmsdal, 20/4 1837. (Camillus Nyrop Strandmøllen, Kbh. 1878, s. 294).

Vi Frederik den Sjette gør vitterligt, at vi på indkommen allerunderdanigst ansøgning fra papirfabrikant Peter Christian Deichmann om privilegium til en papirfabriks anlæg og drift på Brønsholmsdal under Hirschholms birk — — — allernådigst have bevilget.

VI. Politiprotokol for Hirschholm birk 1839—41, fol. 121 f.

År 1840 d. 20. februar blev en politiret sat på birkets tingstue i overværelse af vidnerne — — — hvor da forhør blev optaget i anledning af, at den nedlagte stampe-

mølle på Brønsholmsdal, der senere er indrettet til papirmølle, i nat er afbrændt — — —

VII. Folketællingslisterne for Tikøb sogn.

a) 1840

— — —

et hus, Havreholm nedlagte slibemølle:
Hans Lindquist 61 år, indsidder og smed
Ane Sophie Struck 51 år, hans kone
Bente Kirstine Lindquist 17 år, ugift, deres datter i væverlære.

b) 1845

— — —

en papirmølle, Peter Christian Deichmann, 50 år, enkemand, papirfabrikant.

VIII. Folketællingslisterne for Karlebo sogn.

a) 1840

— — —

Brønsholmsdal, en papirfabrik, Peter Christian Deichmann, 45 år, enkemand, papirfabrikant.

b) 1845

under dette år nævnes ingen papirfabrik eller indehaver til en sådan.

IX. Hellebæk birks justits- og politiprotokol 1776—1849 (s. 398).

Lejekontrakt om huset og tilhørende ejendom, hvori et vandløb ved Havreholm, hvorunder ikke er indbegreben

den holdedam, som er bortforpagtet til fordel for fattigvæsenet til Pleielt bønder, men kun det grundstykke, som fideicommisset ejer omkring dammen og på begge brederne af bagvandsløbet ned ad Havreholm efter, oprettet under følgende vilkår mellem hr. v. Mentzdorff, administrator for det grevelige schimmelmannske fideicommis på den ene side og P. Chr. Deichmann, borger og urtekræmmer, chokolade-, farver- samt papirfabrikant i København på den anden side.

1) Lejen begynder den 1ste maj 1842, og lejeren P.C.D. modtager det ved Havreholm beliggende hus med grundstykket og vandløbet i den tilstand, det da befindes, det tillades imidlertid lejeren fra dags dato uden lejeafgift fra nu af til 1ste maj at henflytte og henlægge på det huset tilhørende grundstykke de bygningsmaterialer, han vil anvende for sin plan, såvelsom at afbenytte den nu ubeboede huslejlighed til gemmested for sådanne genstande, der ej kunne være under fri himmel.

2) Kontrakten sluttes på 5, er fem, år uopsigelig fra begge sider — — —

Hellebæk, den 28. oktober 1841.

X. Skifteprotokol for Hellebæk birk 1786—1908, s. 246, 4/1 1849, skifte efter P. C. Deichmann.

D'hrr. kludehandlere Peter Culmsee af Herslev pr. Roskilde og Andreas Culmsee af Hillerød mødte og erklærede, at de under forudsætning af, at den den afdøde efter indgået kontrakt med det schimmelmannske fidiecommis således som samme under 10. februar 1847 er [forlænget] til 1. maj 1857 [tilstående lejeret] må forblive stående ved magt, er villige til at afkøbe boet den samme tilhørende papirmølle med fast inventarium. — — —

XI. Tikøb kirkebog.

Peter Christian Deichmann, papirfabrikant på Havreholm slibemølle, død d. 24/9 1848, begravet d. 29/9 1848.

XII. Auktionsprotokol for Kronborg østre birk, 1849—57, s. 9.

1849 d. 28. juni, mødte auktionsdirektøren — — — i overværelse af undertegnede vidner i Havreholm for i følge tagen bestemmelse under skiftet efter afg. fabriqueur P. C. Deichmann at afholde offentlig auktion over den boet tilhørende papirmølle sammesteds tillige med lejerettigheden til et derved liggende hus med tilhørende ejendom og vandløb — — — og fremlagde — — — de deri påberåbte afskrifter af den afdødes kontrakt med det schimmelmannske fideicommis af 28. oktober 1842 såvel som af administrator Mentzdorffs påtegning på samme af 10. februar 1847. — — — Ejendommen blev dernæst opråbt for 2000 rd., hvorpå kludehandler Andreas Culmsee af Frederiksborg bød 800 rd., der blev eneste og højeste bud, og derpå blev af auktionsdirektøren givet hammerslag på nærmere approbation.

XIII. Skøde- og pantebogen for retskreds nr. 6, Helsingør købstad m. v. 1852.

Gører vitterligt, at imellem administrationen af det schimmelmannske fideicommis på dets vegne og de herrer fabrikanter Andreas Culmsee fra Hillerød og Frederik Culmsee fra Køge er aftalt og afsluttet efterfølgende forpagtningskontrakt:

1) Det schimmelmannske fideicommis bortforpagter til de herrer Andreas og Frederik Culmsee våningshuset ved den såkaldte Havreholms slibemølle mod vandløbet fra

Gurre søen, dæmningen og de til møllen hørende jorder, dog med undtagelse af den såkaldte holdedam ved Plejelt bys jorder eller enge.

2) Forpagtningstiden er fastsat til 10 år fra 1. maj 1857 at regne, altså til 1. maj 1867.

— — —

5) Ved fratrædelse tilbageleverer forpagterne våningshuset og dæmningen i forsvarlig stand. Selve papirmøllen med alle maskiner forbliver forpagternes ejendele, da alt i så henseende er opbygget og anskaffet af dem selv, hvorfor de herrer forpagtere selv besørger assurancen for disse deres ejendele. Det er en selvfølge, at forpagterne må nedbryde og bortskaffe møllen ved kontraktens ophør, når de ikke bliver enige med fideicommisset om at afstå den til samme.

— — —

8) Til sikkerhed for forpagtningsafgiftens prompte betaling og de kontraktlige stipulationers nøjagtige opfyldelse indrømmer forpagterne fideicommisset første panteret i papirmøllen med tilhørende — — —.

Kronborg geværfabrik, d. 8. december 1852.

I administratorernes fraværelse:

Petersen, kaptajn og bogholder.
(L. S.)

F. Culmsee. A. Culmsee.
(L. S.)

Som vidner: I. P. Erhardt. E. Bruun.

Tinglæst den 23. december 1852.

ERINDRINGER

Det er nærliggende at anse de oplysninger, en person giver om sig selv og sine egne forhold, for at være rigtige. Gennemgår man en række erindringer og sammenholder oplysninger, som forfatteren giver om sig selv, med den besked, levninger og dokumenter fra samtiden giver om samme problem, oplever man den ene gang efter den anden, at forfatterens oplysninger er forkerte. Et kendt eksempel er H. C. Andersens meddelelser om sin familie i »Mit livs eventyr«. Han gør her sig selv til efterkommer af en udenlandsk adelig familie og af velstående danske bønder, mens virkeligheden var, at hans familie i generationer havde tilhørt proletariatet. Som tilfældet er med andre former for beretninger, er erindringer stærkt præget af forfatterens ønske om, hvordan sagen burde være. Svigtende evne til at skelne faktiske kendsgerninger fra ønskedrømme er en væsentlig årsag til, at billedet fortegnes, når hovedkilden til en fremstilling er menneskets hukommelse.

Det må derfor anses for ganske uantageligt, når en historiker begrunder sin fremstilling med, at da meddeleren af den anvendte beretning kun levede nogle få år efter den skildrede begivenhed, kan den anses for nogenlunde pålidelig.

Nedenstående kildesamling indeholder uddrag af et par memoirer samt en række dokumenter. Formålet er at belyse erindringernes kildeværdi og at gøre rede for Fre-

derik Leopold Culmsees forhold til Havreholm papirfabrik.

I. Emmy Drachmann: Erindringer, Kbh. 1925, s. 1.

Min fader, papirfabrikant Frederik Leopold Culmsee, ejede på den tid, jeg blev født, 23. oktober 1854, papirfabrikken Havreholm i Esromegnen, og her tilbragte jeg mine første og lykkeligste barndomsår. Hjemmet var stort og fuldt af ungdom og liv.

II. Christian Hansen: Erindringer om Holger Drachmann, udg. i Harriet Bentzon: Holger Drachmann i breve til hans fædrenehjem, 1932, s. 200.

Nedenfor skolen lå dengang Havreholm papirfabrik, og et bekendtskab, som Holger Drachmann tidligere havde gjort med ejeren, F. Culmsee og familie, blev nu fornyet.

III. Auktionsprotokol for Kronborg østre birk 1849—57, fol. 182.

År 1854 den 23. oktober indfandt auktionsdirektøren — — — sig — — — med undertegnede vidner på Havreholm papirfabrik, for efter rekvisition af skifteforvalteren i papirfabrikant af Køge, Culmsees fallitbo, at afholde offentlig auktion over papirfabrikken Havreholm med tilhørende bygninger og maskiner — — — budet af sadelmagermester Johan Christian Culmsee i København 27000 rdl. skriver syvogtyvetusinde rigsdaler. — — — Auktionsretten optog det omventilerede til kendelse, og forretningen sluttede.

Rasmussen. F. Culmsee. A. Culmsee. J. Culmsee.
Levinsen.
Vidner: Niels Andersen, S. Nielsen.

IV. Skøde- og pantebogen for retskreds nr. 6 Helsingør købstad m. v. 1857.

Arvefæsteskøde på Havreholms papirfabriks grund samt tilliggende.

1) Administrationen for det grevelige schimmelmannske fideikommis i København gør herved vitterligt: at det fideikommisset som ejendom tilhørende i Tikøb sogn beliggende til Havreholm by henhørende jordsmon under matr. nr. 14 — — — skøder og afhænder til hr. fabrikant Johan Culmsee fra København til endelig arv og ejendom for ham samt arvinger og efterkommere — — — dog at herligheden forbeholdes de nuværende og tilkommende ejere af Kronborg geværfabrik.

— — —

2) — — — de på dette jordsmon beliggende til Havreholm papirfabrik hørende værksteder.

— — —

6) Disse er de rettigheder og friheder, som denne ejendoms nuværende og efterkommende ejere ved dette arvefæste- og skødebrev uden forandring og uigenkaldelig er meddelt, ligesom de — — — ubrødeligen have at efterkomme de her foreskrevne og indgåede konditioner uden mindste undtagelse ord til andet som foranført.

Kronborg geværfabrik, den 11te septbr. 1857.

Gr. Schimmelmann.

Til vitterlighed: Moldenhawer. Petersen.

V. Folketællingslisterne fra Køge.

a) 1855.

Matr. no. 208, Frederik Culmsee, 40 år, gift, f. i Roskilde, papirfabrikant.

Nicoline Rasmussen, 36 år, gift, f. i Roskilde, hans kone.
Waldemar Culmsee, 15 år, ugift, f. i Køge, elev på Sorø akademi, deres søn.
Agnes Culmsee, 13 år, ugift, f. i Køge, deres datter
Borthilde Culmsee, 9 år, do. do.
Nanny Culmsee, 7 år, do. do.
Polly Culmsee, 5 år, do. do.
Dalmer Culmsee, 3 år, do. do.
Emmy Culmsee, 1 år, do. do.
Walborg Culmsee, 1 år, do. do.
— — —
Johan Culmsee, 56 år, enkemand, f. i Roskilde, papirfabrikant.

b) 1860.
I 1860 boede familien ikke i matr. no. 208 og heller ikke andre steder i Køge.

VI. Folketællingslisterne for Tikøb sogn.

a) 1855.
Havreholm by, 22. familie, et hus:
Hans Rasmussen, 41 år, gift, f. i Roskilde, bestyrer af en papirfabrik.
Marie Martine Svender, 46 år, gift, f. i Birkerød, hans kone.

b) 1860.
Havreholm papirfabrik:
Frederik Culmsee, 49 år, gift, f. i Roskilde, fabriksbestyrer.
Nicoline Rasmussen, 41 år, gift, f. i Roskilde, hans kone.

— — — samme børn som ovenfor under Køge + Dagmar Culmsee, 2 år.

VII. Kronborg østre birks skøde- og panteprotokol 1859—62, fol. 547 b, retsdagen d. 13. marts 1861.

Skøde.

Jeg underskrevne Johan Christian Culmsee erklærer herved som ejer af Havreholm papirfabrik med tilhørende og underliggende øvrige ejendomme i Tikøb sogn, Frederiksborg amt, der udgør — — — at have solgt og overdraget foranstående ejendomme til min brodersøn Johan Frederik Valdemar Culmsee — — — således som de til dels befindes specificerede i vedhæftede mellem os den 19. oktober 1859 oprettede købekontrakt.

J. Culmsee. W. Culmsee.

Til vitterlighed: Clausen. Jørgensen

Læst under Kronborg østre birketingsret
den 13. marts 1861.

Quistgård.

VIII. Kirkebog for Køge.

Emmy Culmsee, f. 23/10 1854, hjemmedøbt d. 13. decb. 1854, i kirken d. 9. april 1855, forældre fabriqueur Frederik Leopold Culmsee og hustru Nicoline Rasmussen.

MODSTRIDENDE KILDER AF JÆVNBYRDIG VÆRDI

Det viser sig, at menneskets påvirkelighed af ydre forhold og manglende evne til ensartet og uvildig vurdering også sætter sit præg på embedsskrivelser, der afgives i tjenstligt øjemed. Hvor der findes flere udtalelser om samme spørgsmål af samme embedsmand, er disse ofte ret forskellige, afhængigt af, hvilket formål de skal tjene. Man må derfor ikke opfatte sådanne udtalelser som kendsgerninger, thi man har ikke fået at vide, hvordan den i udtalelsen omhandlede person eller sag virkelig var, men hvordan den indberettende embedsmand vurderede den, eller eventuelt ønskede at omtale den, eller hvilket indtryk han ville give modtageren af indberetningen.

Sammenligner man en embedsmands udtalelser om sine undergivne med hans faktiske indgreb over for dem, kan man få et vist indtryk af, hvad de udtryk, han bruger om embedsmændene, dækkede over af virkelige handlinger. Et nogenlunde omfattende materiale af denne art kan tjene til at belyse, hvad man f. eks. forstod ved begrebet en duelig embedsmand, eller hvad man anså for en passende optræden af en præn borger (man får et bidrag til belysning af tidens etik).

Ved hjælp af efterfølgende eksempler er det opgaven at undersøge, hvordan præsterne i det 18. århundrede optrådte på visse områder, og hvordan man fra nogle sider vurderede denne optræden.

Visitatsberetninger og konduitelister er bispers og provsters officielle vurdering af præsters optræden. Lande-

modemonita er bispernes korrigerende bemærkninger til præsterne i deres stift for de forseelser, præsterne jævnlig har begået. Brevene er skrivelser sendt til biskoppen i anledning af stridigheder og trætter, som han skal afgøre, og i hvilke brevskriveren er partner. Ved herredspakke forstås en i bispearkiverne værende pakke omfattende breve fra et bestemt herred. Mynsters visitatsbøger var optegnelser, kun beregnet for ham selv, mens liber daticus indeholder notater om et sogn beregnet for embedets indehavere, og i det her omhandlede tilfælde altså udtrykkende den officielle mening, svarende til bispernes visitatsberetninger fra det 18. århundrede.

Af pladshensyn har det været nødvendigt at nøjes med resumeer af de respektive breve.

Eksempel I.

I. Visitatsberetninger fra Fyns stift 1738.

Biskoppen skriver: »Hvad præsternes og andre læreres forhold både i lærdom og levned samt deres flid og troskab i deres embede angår, da har jeg intet andet i almindelighed erfaret, end at de efter den ånd og evne, som Gud har meddelt enhver, troligen forretter deres embede, og hvilke jeg har fundet en eller anden fejl hos, som i almindelighed og med sagtmodighed kunne rettes, dem har jeg ikke efterladt både hemmelig og åbenbar med alvorlighed at påminde og erindre om deres embedspligt og skyldighed, og har jeg befundet, at mine formaninger ikke har været frugtesløse. Men de, som har været beskyldt for nogen forsætlig og åbenbar forargelig last, dem har jeg efter befunden beskaffenhed suspenderet ab officio, ladet dem ved retten forfølge og dømme fra deres embede.«

II. Landemodeprotokol for Fyns stift 1738.

I landemodemonita fra dette år påtaler biskoppen 1) at »en del præster tiltager sig den myndighed« selv at forrette deres børns dåb eller afdødes begravelse uden provstens vidende, 2) at »der og indløber adskillige klager over, at en del præster« antager udensogns til alters uden skudsmål, og 3) at præsterne undlader at holde bededagsprædikener.

Eksempel II.

I. J. P. Mynsters visitatsbog, udg. af B. Kornerup, bd. 1, 1937, s. XXVI.

»Den 18de juli (1835) visiterede jeg i Fodby kirke — — — personelkapellan Schmidt prædikede over Matth. 7. 12. — — —koldt og plat, stundom næsten indtil latterlighed. Ord som »naturretten« indblandedes. Foredraget en slæbende monotonie, tysk accent. Af ældre var kun få til stede, som ovealt kirkegangen kun skal være nogenledes. Ungdommen svarede i det hele ret godt, temmelig mange tav, men mange svarede også meget godt. Embedsbøger i god orden, og det synes, som om Schmidt ellers tager sig af embedet.«

II. Fodby Liber daticus, udg. smstd.

»1835 den 18. juli visiterede jeg i Fodby kirke. Et temmeligt antal af unge var forsamlet, som i det hele viste upåklagelig kundskab, og mange, især de yngre, svarede meget godt. Hr. Schmidt, personelkapellan på eget ansvar, gør sig umiskendelig flid med embedet. Gud give fremgang og velsignelse.«

Eksempel III.

Visitatsberetning fra Ribe stift 1748.

Biskoppen skriver om præsterne: »I almindelighed kan jeg underdanigst berette, at præsterne fast overalt er ustraffelige mænd, ligesom de upåklagelig forretter deres embede.«

Herredspakker for nedennævnte herreder 1748.

Breve til biskoppen i Ribe 1748 fra 1) herremanden H. A. Poulsen, Hundsbæk, Anst h. 2) præsteenken i Ørre, Bølling h. 3) pastor Vodder i Resen, Skodborg h. 4) pastor Hald, Idom, Ulvborg h. 5) menighedsmedlem i Gjørding, Gjørding h. 6) pastor Moss, Jelling, Tørrild h.

Af disse breve fremgår, at 1) H. A. Poulsen og pastor Hagelund, Verst, strides i anledning af nogle udtalelser fremsat af præsten om P., 2) pastor Lund, Ørre, ikke vil betale enkepension, 3) pastor Vodder, Resen, strides med sine sognebørn om skoleordningen, 4) pastor Hald, Idom, trættes med sin degn, 5) menighedsmedlem klager over pastor Neumann, Gjørding, over bortvisning fra sakramentet, 6) pastor Moss, Jelling, strides med pastor Bang, Bredsten, angående embedsforretning.

AVISSTOF

Avisen indeholder meget stof af interesse for historikeren. Ser man det ud fra en kildekritisk synsvinkel, omfatter det stof, der kan placeres inden for flere af de tidligere nævnte kildegrupper.

En stor del af avisens stof kan karakteriseres som beretninger. Hvad kritisk metode angår følger de selvfølgelig de principper, som tidligere er gennemgået (s. 10 f.).

Den del af avisens stof, der giver sig ud for at stamme fra autentisk kilde, eller som er en direkte meddelelse fra officiel side, skal tages op til behandling her.

Formålet med nedenstående avisstof er: 1. at vise et eksempel på, hvordan en officiel meddelelse kan opstå og udformes, 2. at vise, hvordan stof af en vis autentisk karakter udformes i en avis.

Tanken er ikke at give et nyt eksempel på kritik af en beretning ved hjælp af dokumenter eller levninger, men at lade eleven finde frem til det konkrete stof, der indeholdes i en avismeddelelse, til hvilken kilden ikke lader sig påvise med bestemthed.

I. Melding fra krigsskibet Scharnhorst 26/11 1943.

Forslag (fra 1. Skl.[1]) til melding:

Dem geleitzug und den Sicherungsstreitkraften des Gegners ist schwerer Schaden zugefügt worden.

[1]) 1. Skl. Seekriegsleitung, 1. Skl. = en operativ afdeling inden for øverste marinestab.

I KTB[1]) 1 Skl. [Marineledelsens Krigsdagbog] står der: Insbesondere fehlen bisher alle Anhaltspunkte für Verluste und Beschädigungen des Gegners — — —.

II. Meddelelser om, at den amerikanske general Patton har pryglet en syg menig amerikansk soldat.

a. The Times 24/11 1943

SOLDIER STRUCK BY U. S. COMMANDER
GENERAL PATTON'S APOLOGY
FROM OUR SPECIAL CORRESPONDENT

ALGIERS. NOV. 23

An unfortunate episode centering on General Patton, Commander of the United States Seventh Army, might have faded quietly as a footnote to military history but for a garbled version of the affair given last in an American broadcast. An officer of General Eisenhower's staff to-day gave a clear and straightforward account of this unpleasant business which should at least put the matter in its proper perspective.

It appears that General Patton, when visiting an American field hospital in Sicily, lost his temper while speaking to a soldier who he reckoned was a malingerer. The soldier was in fact suffering from shell shock, but General Patton, apparently irked by his demeanour, accused him of cowardice and actually struck him in the presence of medical officers and a nurse. The incident was reported to General Eisenhower, who made it clear to General Patton that such conduct would not be tolerated.

General Patton thereafter took the simple and sol-

[1]) KTB = Kriegstagebuch.

dierly course of apologizing to the soldier and to each assembled division of the Seventh Army. In American phraseology General Patton was "castigated" personally by General Eisenhower; he was neither reprimanded nor admonished, both of which are technical punishments. Still less was he removed from his command. General Patton — known as "Blood and guts" — throughout the United States Army — is too great a commander to be anywhere but in the field of active service.

b) The Times 25/11 1943

U. S. SENATE AND GENERAL PATTON
OFFICIAL REPORT ASKED FOR

Washington, Nov. 24. — The Senate Military Affairs Committee has voted to call upon Mr. Stimson, the Secretary of War, for an official report on the General Patton incident (reported in The Times yesterday), it was stated to-day by Senator Sheridan Downey.

Senator Reynolds, chairman of the commitee, said he had been instructed to obtain a report from Mr. Stimson in connexion with the committee's consideration of President Roosevelt's nomination of General Patton to hold permanent rank as major-general. General Patton now has permanent rank as colonel. President Roosevelt's nomination was sent to the Senate on October 1, over a month after the incident in Sicily. — Reuter.

c) Völkischer Beobachter 29/11 1943.
EISENHOWER DECKT DEN PRÜGEL-GENERAL PATTON.
VB. BERLIN, 28. NOVEMBER.

Der Fall des USA.-Generals Patton, der wie berichtet, bei Besichtigung eines Lazaretts in Süditalien zwei kranke

Soldaten mit Prügel traktierte und den leitenden Arzt auf dessen Einspruch hin mit dem Revolver bedrohte, hat sich in Amerika zu einem regelrechten Skandal ausgewachsen. Die Angelegenheit kam nunmehr im Senat zur Sprache und es wurde ein Bericht Eisenhowers über die peinliche Geschichte bekanntgegeben.

Aus seinen Mitteilungen geht hervor, dass die Geschichte schon längere Zeit zurückliegt — sie ist jedoch erst in den letzten Tagen bekannt geworden. Trotz aller Bemühungen, das skandalöse Betragen Pattons zu beschönigen und zu entschuldigen, kommt Eisenhower nicht um das Geständnis herum, dass dieser famose Armeeführer tatsächlich schwerkranke Soldaten körperlich misshandelt hat, weil er der Meinung war, sie gehörten nicht ins Lazarett, sondern in den Schützengraben. Nach der freundlichen Auffassung Eisenhowers habe Patton beim Besuch des Lazarettes anscheinend »das innere Gleichgewicht verloren«. Er selbst habe daraufhin Patton einen scharfen Verweis erteilt und ihm die Absetzung für den Fall ähnlicher Disziplinlosigkeiten angedrocht — zu einer sofortigen Enthebung vom Kommando habe er sich jedoch im Hinblick auf Pattons kriegerische Verdienste nicht entscheiden können. Eine derartig durchgreifende Massnahme erscheine ihm überflüssig, da Patton sich bei den misshandelten Soldaten in aller Form entschuldigt habe und ausserdem durch den öffentlichen Skandal hinreichend bestraft sei.

Man wird abwarten müssen, ob sich die öffentliche Meinung der USA. auch auf diesen Standpunkt stellt und damit einverstanden ist, dass ein General das Recht hat, kranke Soldaten so zu behandeln, wie Mister Patton das tun darf, ohne mehr als einen Verweis befürchten zu müssen.

KIRKEBØGER FRA DET 18. ÅRHUNDREDE

Det kunne være rimeligt at mene, at kildemateriale som regnskaber, folketællinger, registre, kirkebøger og lignende giver sikre oplysninger, som ikke er påvirket af menneskets svigtende reproduktionsevne, idet hovedindholdet af dem er rene fakta. En undersøgelse viser imidlertid, at også den slags kilder indeholder fejl. Til belysning af dette spørgsmål anføres nogle uddrag af kirkebøger fra det 18. århundrede.

Den første forordning om kirkebøgernes førelse i Danmark er fra året 1646. Men en del præster havde ført kirkebog allerede tidligere. De indeholdt i almindelighed notater om fødsler, vielser og dødsfald, og det var også disse begivenheder, nævnte forordning krævede noteret. Der gaves blot ingen anvisning på, hvorledes det skulle ske. Hver præst gik da frem efter sit forgodtbefindende. Nogle førte alle tilførsler mellem hinanden, andre i hver sin del af kirkebogen, og hvad de forskellige præster medtog i deres tilførsler var meget forskelligt. De første krav om en fast nærmere angivet systematisk metode stammer fra 1812, og den lod adskilligt tilbage at ønske set fra et videnskabeligt synspunkt.

Mange steder fik præsten oplysningerne på løse sedler, som han så gemte til en passende lejlighed, f. eks. årsskiftet. Han indførte dem så alle på en gang. Flere steder er sådanne sedler bevaret. Metoden gav imidlertid anledning til, at adskillige fejl opstod.

Foruden præsten skulle degnen i sognet føre en dobbelt

kirkebog [først påbudt fra 1812], og de skulle modtage oplysningerne hver for sig. Undertiden kan det dog påvises, at den ene har skrevet den anden af. Alligevel kan man ved at sammenligne præstens kirkebog med degnens i samme sogn få et vist indtryk af fejlenes art og omfang.

Med udgangspunkt i de nedenanførte kirkebogsuddrag er det opgaven at konstatere de forskellige former for fejl og drøfte deres betydning for kirkebøgernes anvendelse som kilder til personalhistoriske undersøgelser og som materiale til udarbejdelse af statistik.

Præstens kirkebog.			Degnens kirkebog.		
År	Antal fødte	Tilførsler, som mangler i præstens kbg., men findes i degnens	År	Antal fødte	Tilførsler, som mangler i degnens kbg., men findes i præstens
I. Kirkebøger gjort op pr. år. Viby, Fyn.					
1734	15	Hans, Jens, Dorthea	1734	15	Rebekka
1735	12		1735	12	
1736	7	Johanne, Jens, Jens, uden navn	1736	12	
1737	9		1737	9	
1738	10	Niels, Jens, Laurids, Jens	1738	13	Jørgen Christians barn
II. Kirkebøger gjort op over 5 år. Svallerup, Sjælland.					
1730—39	184	2	1730—39	188	0
1760—64	119	2	1760—64	119	2

III. Forskelle i angivne navne.

Karrebæk, Sjælland.

1741	Anders Michelsens Peder, døbt 30/7	Peder Michelsens Peder, døbt 30/7
1744	Jens Nielsen Maltgøres Anne, døbt 7/5	Niels Jensen Maltgøres Anne, døbt 7/5
1777	Christen Weinholt, hjemmedøbt 19/3, død	Rasmus Weinholt, hjemmedøbt 19/3, død

Asminderød, Sjælland.

1763	Rasmus Nielsens Kirsten, døbt 11. Trin.	Rasmus Nielsens Ellen, døbt 11. Trin.

TAL

Moderne historieforskning har søgt mange veje for at øge sine resultaters nøjagtighed. En af de resultatrige er anvendelse af statistik. Gennem statistiske beregninger får man mulighed for at udtrykke et fænomens kvantitative omfang.

Det viser sig imidlertid, at statistik er vanskelig at benytte, både når talen er om at udarbejde den og om at drage slutninger på grundlag af den.

Historisk kildemateriale fra de sidste tre-fire århundreder indeholder en del statistisk materiale. Før et sådant anvendes, må det underkastes en omhyggelig undersøgelse, idet der er mulighed for fejlkilder, og fortidens ringe sans for statistisk metode sandsynliggør tilstedeværelsen af megen unøjagtighed. De andetsteds (s. 35) anførte kirkebogsuddrag vidner tydeligt herom.

Men også, når historikeren selv vil opstille tal, der skal belyse et af ham behandlet forhold, stilles han over for store vanskeligheder. Her skal først og fremmest peges på vanskelighederne ved at sikre, at de eksempler, han lader indgå i sin optælling, er ensbenævnte. Skal man f. eks. udarbejde en statistik over antallet af gårdmænd på et vist tidspunkt, er det nødvendigt først at definere begrebet gårdmand, derefter må det undersøges for hvert enkelt tilfælde, om dette nu også svarer til den opstillede definition. Det er ganske uantageligt at anvende de benævnelser, som samtiden selv bruger, da undersøgelser viser, at de ingenlunde dækker fast afgrænsede begreber,

men ofte bruges tilfældigt og med forskelligt indhold af forskellige personer.

Dernæst skal det bemærkes, at selve opstillingen af definitionen ofte forudsætter lange undersøgelser for at konstatere, om det er muligt at afgrænse begrebet tilstrækkelig skarpt, og om opstillingen af begrebet overhovedet har interesse for de problemer, man ønsker at belyse.

Det lader sig næppe heller gøre at arbejde forsvarligt med statistik, uden at man har et vist kendskab til statistikkens teori, specielt til problemerne middelfejl og stikprøver. Om disse spørgsmål må der henvises til speciallitteratur.

Efterfølgende eksempler skal tjene som udgangspunkt for en drøftelse af det fremlagte talmateriales kvalitet samt som grundlag for øvelse i at behandle historiske problemer ud fra statistisk materiale.

Skema I.

Det følgende skema indeholder tal, der angiver størrelsen af en række kvægbesætninger, dels efter oplysninger i kvægskattemandtallene 1657 (K) og dels efter notater i en række skifter (S) fra 1655 og 1656.

Kvægskattetallene er efter alt at dømme selvangivelser, indleveret af bønderne, eller for herregårdenes vedkommende af ridefogederne, til præsterne, der blot har anført de opgivne tal.

Skifterne er optegnelser over en ejendoms inventar herunder husdyr, foretaget når manden, eventuelt konen, døde. En almindelig praksis var, at myndighederne, så snart de erfarede dødsfaldet, indfandt sig og forseglele boet. Nogle dage senere foretoges derefter den endelige

gennemgang, der i almindelighed var meget detaljeret, og hvis resultat foreligger i form af lister over boets ejendele — både store og små.

Da skifter fra året 1657 ikke foreligger, har man anvendt skifter fra 1655 og 1656. Thi i de tilfælde, hvor en bonde efter sin hustrus død har beholdt gården, hvilket var almindeligt, eller hvor enkens nye ægtemand er navngivet, vil man med udbytte kunne sammenligne skiftets kvægantal fra 1655—56 med skatteregnskabets fra 1657, for selv om et skifte ofte medfører, at en del kreaturer udgår af boet, vil et år eller to være nok til at bringe besætningen på fode. [F. Skrubbetrang].

Opgaven er at bestemme de forskellige kilders indbyrdes værdi og at undersøge kreaturholdets størrelse de omhandlede steder.

Skiftets dato	Gårdbrugerens navn	Heste S	Heste K	Kvæg S	Kvæg K	Får S	Får K	Svin S	Svin K
				1655					
7/2	Søren Pedersen i Karlebo	8	2	8+6	6	15	10	8+11	2
23/2	Jens Gudmandsen i Plejlt	10+5	4	8+2	2	9	20	13+8	10
28/2	Hans Nielsen i Tibirke	7+2	4	10+3	13	19	18	—	15
6/3	Laurids Ibsen i Bøttrup	7+1	4	6+3	5	12	15	1+9	8
28/3	Bendt Pedersen i Porsebæk	6+2	5	16+6	10	10	18	7+10	5
31/3	Anders Nielsen i Ørby	4	2	3					2
20/7	Niels Jensen i Daglykke ...	6+3	3	7+5	4	6	10	11+9	3
24/9	Svend Olsen i Kirkelt	4+1	5	1+1	2	4	10	8+10	1

		1656							
25/6	Niels Jørgensen (senere Anders Hansen) i Karlebo	7+2	2	12+2	7	20	12	5+11	4
18/11	Jens Lauridsen i Heslerød	3+1	2	7+3	8	7	10	7+8	3

I skifternes angivelser er føl, kalve og smågrise udskilt fra de voksne dyr — angivet ved et + — men ikke lam, da kvægskatten 1657 omfatter får og lam, men ikke de øvrige nævnte dyr.

Skema II.

a)

Skema II a viser for 4 sjællandske landsbyer en række angivelser af husdyr i tiden 1566—1687. Der skelnes mellem større husdyr (st. h.) og mindre husdyr (m. h.).

Tallene er gennemsnittet pr. gårdbruger for større og mindre dyr.

Når skattemandtallenes dato anføres, skyldes det, at kreaturholdet ikke var lige stort hele året, idet vinterslagtningerne, der særlig omfattede svin og lam, ændrede kreaturbestanden ret væsentligt.

Kvægskattens dato	Harrested		Heininge		Kirkerup		Rosted	
	st.h.	m.h.	st.h.	m.h.	st.h.	m.h.	st.h.	m.h.
1566 20/11.....	21,9	23,5	21,9	19,1	23,5	15,3	21,8	18,2
1657 21/7	10,4	24,9	16,8	29,0	9,9	21,0	16,2	30,8
1678 3/8	8,3	15,5	—	—	—	—	7,4	14,2
1682 11/11.....	10,8	6,9	12,2	10,8	9,9	8,3	10,5	6,2
1683 14/9	7,8	6,2	10,4	7,6	8,4	4,7	8,0	3,9
1684 16/8	4,9	4,0	11,2	9,9	7,1	4,4	5,3	2,9
1685 11/12.....	5,8	3,4	9,2	7,7	7,5	3,1	7,3	4,7
1687 5/2	3,5	2,8	9,4	9,2	7,2	3,3	6,6	4,9

b)

Skema II b viser kvægskattens størrelse pr. husdyr angivet i skilling. Skillingens sølvværdi var i 1566 c. $1^1/_2$ gang så stor som i tiden 1657—87. Føl og kalve beskattedes ikke 1657.

I en skrivelse af 29/9 1570 fra landsdommer Axel Juul i Vendsyssel meddeles det, at mange bønder havde »underslået« et betydeligt antal kreaturer for at unddrage sig kvægskatten, med det resultat, at den dobbelte kvægskat indbragte mindre end den tidligere enkelte.

Samme år udsente kongen et åbent brev til Morten Svendsen på Koldinghus med tilsvarende beklagelser.

	Hest	Hoppe	Plag	Føl	Stud	Ko	Ungnød	Kalv	Får	Svin
1566	4	2	2 à 4	1	4	4	2	1	1	1
1657	8	8	8	0	8	8	8	0	1	1
1678	16	16	8	8	16	16	6	6	2	2
1682 1683	8	8	4	4	8	8	3	3	1	1
1684 1685 1687	16	16	8	8	16	16	6	6	2	2

Skema III.

Skema III viser nogle skifter stillet i forhold til nogle samtidige synsforretninger.

Synsforretninger er her optællinger af ejendommenes kreaturer, foretaget af en dertil nedsat kommission. I de her anvendte tilfælde bestod denne af birkefogeden og fire af ham udnævnte forstandige bønder. De skulle optegne resultatet, således som de ved ed turde bevidne det. Optællingerne forgik i tiden 1. februar til 12. marts 1717. Syn. betyder synsforretninger, Sk. skifter.

	Heste		Stude		Køer		Ungnød		Får	
	Sk.	Syn.	Sk.	Syn.	Sk.	Syn.	Sk.	Syn.	Sk.	Syn.
Jens Pedersen, Helsinge, 28/1 17	8	8	4	2	3	3	3	5	0	0
Ole Larsen, Lavø, 17	5	4	2	2	1	1	0	0	4	2
Klemmen Tuesens enke, Høbjerg, 29/1 17	6	8	3	2	5	4	4	3	7	9
Anders Kjeldsen, Tibirke, 26/3 17	6	6	2	0	0	0	1	4	7	8

Ungstudene regnedes i synsforretningerne oftest for ungnød. Heri ligger en del af uoverensstemmelserne. Lægges de to grupper sammen, fås i de tre af eksemplerne samme tal for registrering og syn. Registreringen af skifterne ligger i flere tilfælde flere måneder tidligere end afslutningsdatoen, hvilket muliggør, at begge tal kan være korrekte trods forskelle mellem dem. [F. Skrubbeltrang].

POPPOS JERNBYRD

En central begivenhed i Danmarks historie var landets overgang til kristendommen. I følge traditionen spillede Poppos Jernbyrd en afgørende rolle i denne forbindelse, og hans person går da også igen i det store antal beretninger, der beskæftiger sig med problemet. Det gælder først og fremmest en række nordiske og tyske skrifter, men også til Frankrig og Italien nåede hans navn.

Sammenstiller man de mange beretningers oplysninger, viser de ret store afvigelser, både hvad enkeltheder og disses sammenhæng angår. Til illustration skal et par eksempler nævnes. En enkelt beretning — Gesta Treverorum d. e. Triernes (fra bispesædet Trier) bedrifter — fortæller, at Poppo i Danmark kaldes Ansgar. De to personer blandes altså sammen. Om hans hjemsted fortæller Gesta Treverorum, at han er ærkebiskop af Trier, mens han hos Adam af Bremen knyttes til ærkebispedømmet i Hamburg-Bremen.

Blandt de moderne historikere, der har taget spørgsmålet om Poppos Jernbyrd op til undersøgelse, er svenskeren Sture Bolin. Hans undersøgelse sætter problemet ind i en større historisk sammenhæng, og herudfra giver han en redegørelse for, hvilke forfattere der må betragtes som de tidligste berettere, og for, hvordan man kan opfatte de enkelte forfatteres indbyrdes afhængighedsforhold, hvad viden om problemet angår. (Lunds universitets årsskrift ny serie, 1931, afd. I, bd. 27, nr. 3, s. 63 ff.). Andre muligheder gives selvfølgelig.

De her opstillede kilder er valgt ud fra denne undersøgelse, men således at problemet fortrinsvis behandler selve Poppos Jernbyrd.

Formålet er at give lejlighed til drøftelse af middelalderlig historieskrivnings metode, i særdeleshed sådan, som vi møder den hos Saxo, samt at anvende den kritiske indstilling, som eleverne skulle have nået gennem de foregående afsnit, på et centralt problem i Danmarks historie.

1. Widukinds Sachserkrønike (skrevet c. 967), oversat af I. P. Jacobsen, 1910, s. 122.

Danerne var fra gammel tid kristne, men tjente ikke desto mindre afguderne efter hedningskik. Nu hændte det engang, at der ved et gilde, hvor kongen var til stede, opstod en trætte om dyrkelsen af guderne, idet Danerne påstod, at Kristus nok var en gud, men at der også var andre guder, der var større end han, da de lod menneskene se langt større tegn og undere end Kristus. Herimod vidnede en klerk, der nu har viet Gud sit liv, en biskop ved navn Poppo, at der var en eneste sand Gud og fader og hans enbårne søn vor herre Jesus Kristus og den Hellige Ånd, mens afguderne var dæmoner og ikke guder. Kong Harald, om hvem det siges, at han var ivrig efter at høre, men sendrægtig i at tale, spurgte ham nu, om han var villig til at bevise denne tro på sig selv, hvortil Poppo uden tøven svarede ja.

Kongen lod så klerken sætte under opsyn til dagen efter, og da det var blevet morgen, lod han et stort, tungt stykke jern ophede og bød klerken bære det glødende jern for den katolske tro. Den Kristi bekender greb uden vaklen jernet og bar det så længe, kongen bestemte, fremviste

så sin hånd, der var uskadt, og overtydede således alle om den katolske tros sandhed. Derover omvendte kongen sig, besluttede at ære Kristus alene som gud og bød de folk, han herskede over, at forkaste afguderne, og han viste senere præsterne og guds tjenere skyldig ære.

II. Adam af Bremen, De hamburgske ærkebispers historie (skrevet c. 1075), oversat af Carsten L. Henrichsen, 1930.

a) Beretninger om Harald Blåtand (s. 61 f.).

Da nu den guds bekender [ærkebiskop Unni] var kommet til Danerne, hos hvem dengang som sagt den grusomme Worm [Gorm] regerede, kunne han ganske vist ikke bøje denne på grund af hans indgroede ondskab, men kongens søn Harald skal han have vundet ved sin prædiken. Han gjorde ham i den grad troende i Kristus, at han tillod, at Kristendommen, som hans fader altid havde hadet, måtte dyrkes åbenlyst, skønt han selv endnu ikke modtog dåbens sakramente. Da så den guds mand havde beskikket præster ved alle kirkerne i Danernes rige, skal han have overantvordet de troendes mængde til Harald. Støttet til dennes hjælp og udsending rejste han rundt til alle Danernes øer, idet han forkyndte guds ord for hedningene og styrkede de troende, han der fandt i fangenskab, i Kristus.

S. 68.

[Danskerne] pønsede på at føre krig og myrdede ved Hedeby Otto's [d. v. s. Otto I] udsendinge tilligemed markgreven samt udryddede hele Sachserkolonien fuldstændigt. For at hævne dette rykkede kongen [Otto I] straks med en hær ind i Danmark. Efter at have overskredet Danernes grænsemærker, som i sin tid var blevet rejst

ved Slesvig, hærgede han hele landet med ild og sværd indtil det yderste hav, som skiller Nordmændene fra Danerne og den dag i dag efter kongens sejr kaldes Ottinsand. Da han drog tilbage, gik Harald mod ham ved Slesvig og leverede ham slag. I dette kæmpede begge parter tappert, men Sachserne gik af med sejren, og Danerne måtte overvundne trække sig tilbage til skibene. Omsider kom man overens om fredsvilkårene. Harald underkastede sig Otto, modtog riget af ham og lovede at antage Kristendommen i Danmark. Umiddelbart efter lod Harald sig døbe sammen med sin hustru Gunhild og sin lille søn, som vor konge holdt over dåben og kaldte Sueinotto. Den gang blev den del af Danmark, som ligger på denne side havet og af indbyggerne kaldes Jylland, delt i 3 bispedømmer og lagt ind under Hamburgerstiftet. I Bremerkirken opbevares kongebreve, der viser, at kong Otto i den grad har haft Danerriget i sin magt, at han endog har bortgivet bispesæderne.

b) Beretninger om Poppo.

S. 99.

[Erik Sejersæl] sad inde med 2 riger Danernes og Svenskernes. Han var hedning og såre fjendtlig stemt over for de kristne. Til ham skal der som udsending fra kejseren og Hamburgerbispen være kommet en vis Poppo, en from og vis mand, der dengang var indviet til Slesvig, og gjort kejserens ret gældende med hensyn til Danernes rige og de kristnes fred. For at hævde kristendommen skal han, da barbarerne efter deres skik forlangte et tegn, straks uden tøven have båret glødende jern i hånden og vist sig at være uskadt. Da dette tegn syntes let at fjerne al vildfarelsens tvivl hos hedningerne, skal den fromme guds mand for helt at udrydde dette folks hedenskab

have vist et nyt og stort mirakel. Han iførte sig nemlig en voksovertrukket skjorte, og mens han stod midt i folkets kreds, befalede han i guds navn at antænde den. Men selv hævede han øjne og hænder mod himlen og udholdt så tålmodigt de lyse luer, at da klædningsstykket var brændt helt op og forvandlet til aske, erklærede han med en munter og fornøjet mine, at han ikke engang havde mærket røgen af branden. På grund af dette uhørte mirakel blev både dengang mange tusinde troende ved ham, og lovprises endnu den dag i dag Poppos navn tit hos Danerfolkene og i deres kirker. Nogle hævder, at dette gik for sig i Ribe, andre at det var i Hedeby, som kaldes Slesvig.

Scholie[1]) 20 (nvt. udg., s. 87).

I det herrens år 966 blev Danerne omvendt til troen af en vis Poppo, som i folkets påsyn bar et hvidglødende jern, formet som en handske, uden at få men deraf. Da kong Harald så det, opgav han afgudsdyrkelsen og omvendte sig sammen med hele folket til den sande gudsdyrkelse. Poppo blev forfremmet til biskop.

III. Roskildekrøniken (skrevet c. 1140), oversat af Jørgen Olrik, 1898.

a) Beretninger om Harald Blåtand.

S. 12.

Nogle siger, at Unni, ærkebiskop i Bremen, prædikede for Gorm og Harald, som var blevet konger i Danmark,

---

[1]) Græsk. Scholion er betegnelse for nogle fra oldtiden overleverede forklarende noter til klassiske oldtidsforfattere. Hos Adam af Bremen betegner scholierne en række noter, der senere er tilføjet den først udarbejdede tekst.

gjorde dem venlig stemt mod de kristne og istandsatte de længe forsømte kirker. Denne Gorm var Haralds fader. Harald styrede i faderens levende live riget i 15 år, og efter faderens død herskede han i 50 år. Han antog Kristendommen og havde tilnavnet Blåtand eller Klak-Harald.

S. 14.

Harald var en meget mild mand, som først byggede en kirke på Sjælland. Mod sin faders bud var han en god ven af de kristne, modtog dem efter evne fra alle egne og tog dem i beskyttelse under forfølgelsen. Faderen forblev i det onde. Men da Harald efter hans død var taget til konge, antog han Kristendommen. Han tog imod præster, som kom både fra England og Sachsen, og begyndte at dyrke Kristus offentligt. Derfor var han også en meget god ven af den ærværdige bisp Adeldag og af kejser Otto, ja denne sidste løftede endog selv ved dåben Haralds søn op af den hellige font og gav ham navnet Sven Otto. Den gudfrygtige konge, der ivrigt troede på Kristus, lod sig ikke blot døbe, men udbad sig endog ved sendebud, at der måtte blive indsat bisper i hans rige. Ved denne hans bøn glædedes ærkebispen i Bremen Adaldag, og indviede efter kongens og pavens råd 3 bisper til Danmark, nemlig Erik til Slesvig, Ljufdag til Ribe, Reginbrand til Aarhus.

b) Beretninger om Poppo.

S. 19.

Imidlertid indviede Bremerærkebispen Libentius til biskop i Sjælland Avoko, som hans forgænger Unvan først havde indviet. Libentius indviede også til Slesvig Poppo og efter ham Esiko, samt til Ribe Odinkar. Af disse siges

Poppo, en såre hellig mand, at have været en meget god ven af Sven. Det var også ham, som på en almindelig forsamling, hvor konge og folk mødte, bar glødende jern i sin hånd og viste sig at være uskadt deraf. Hedningene tvivlede nemlig om den kristne tros sandhed, men havde lovet, at de i så fald ville tro. Følgen heraf blev, at folket antog troen, og at Poppo blev en hellig og højt anset mand i riget.

IV. Sven Aggesen: Danernes Historie (skrevet c. 1185), oversat af Jørgen Olrik i »Krøniker fra Valdemarstiden«, 1900—01.

S. 56 f.

Harald [Blåtand] styrede lang tid efter land og rige med sit kongespir. Han var den første, der udspyede hedenskabets vederstyggeligheder og tilbad Kristi kors.

S. 57.

I Haralds landflygtighed sattes hans søn Sven med tilnavnet Tjugeskæg i hans sted over riget. Han antog som en sand tilbeder af gud troen på den hellige treenighed, som hans fader i sin landflygtighed omsider havde bortkastet, og genfødt i den hellige dåbs bad, bød han, at guds ords sæd skulle udbredes over hele landet.

V. Sakses Danesaga (skrevet c. 1200), oversat af Jørgen Olrik, 1925, I og II.

S. 513 f.

Denne idelige modgang drev omsider Sven [Tveskæg] til at tage ved troen, så han til sit eget held vendte sit blik bort fra mørket og åbnede sine øjne for lyset. Han

mærkede, hvordan han for sine to svare synders skyld: fadermord og helligbrøde, var blevet ramt af tvende hårde straffe: fangenskab og fredløshed, bluedes nu inderligt over at have kastet vrag på den saliggørende tro, omvendte sig til den hellige kirke og sonede med gråd og anger sin dobbelte synd, ja, han blev en ivrig kirkens søn, lod sig tvætte i dåbens bad og iagttog alt, hvad der herved rettelig hører sig til, og havde han før været troens fjende, så blev han siden dens trøst og støtte. Herren var ej heller sen til at lade sig røre af hans anger og gav ham nådig og huld hans gamle glimrende lykke tilbage - - -.

S. 514.

Da han [Sven Tveskæg] sålunde med al sin iver ej evnede at så troens sæd, gav gud ham til sit navns ære Poppo til hjælp i det herlige værk, en mand, der udmærkede sig ved fromhed og snilde og desuden var overmåde boglærd. Han talte til Danerne på deres folketing, som holdtes ved Isefjord, og da han ej ved sit ord kunne få dem til at lade være med at holde gudehovene hellige, godtgjorde han med det tydeligste jertegn sin tales sandhed, og gav ved et mærkeligt og helligt under folket fuld tillid til troen. Han spurgte dem nemlig, om de ikke ville følge hans råd, hvis de så ham røre ved gloende jern, uden at hans hånd tog skade, og da alle svarede ja, lod han sig bringe en glødende plade af jern ligesom en handske at se, stak armen ind deri til albuen, bar den fluks uden frygt rundt blandt folket og lagde den ned for høvdingens fødder, og nu lod han alle se med hellig undren, at hans højre hånd slet ingen skade havde taget, men både var hel og havde samme farve som før. Ved dette mærkelige syn fik han de ellers så hårde halse til at føje sig efter sin vilje, og den fare, han udsatte sig for, stod så langt fra hans

ord i vejen, at den netop blev et vidnesbyrd om deres sandhed. Thi ved sin djærve og faste vilje overvandt han selve verdenskræfterne. Ja ved dette navnkundige under podede han for stedse troens ånd ind i vort folk.

Følgen blev nu også, at Danerne aflagde tvekamp i rettergang og lod de fleste sager afgøre på denne måde [d. v. s. ved jernbyrd] i den tro, at det var bedre at skille trætte ved guds dom end ved menneskers strid.

For den sags skyld blev nu Poppo af ærkebiskop Adeldag af Bremen højtidelig viet til biskop i Aarhus, som han vel havde fortjent det både ved sit levned og sine værker.

DYVEKEPROCESSEN

I dette afsnit skal det samlede materiale til en kendt sag i Danmarkshistorien — Dyveprocessen — fremlægges, således at det bliver muligt at få et indtryk af, hvordan historiske reultater frembringes, og hvilke problemer man kan stilles over for, når man vil søge at behandle fortidige begivenheder ud fra et nøgternt synspunkt og på et sagligt grundlag, d. v. s. på grundlag af det samlede kildemateriale og ud fra et indgående kendskab til datidens forhold — i dette tilfælde retspraksis og sociale tilstande.

Problemet har vakt adskillige historikeres interesse og har været gjort til genstand for flere behandlinger. De forskellige forskere er nået til ret forskellige resultater:

1. Torben Oxe er blevet henrettet for at have ombragt Dyveke med gift og for at have forsøgt voldtægt mod hende (Rohman).

2. Torben Oxe er blevet beskyldt for forsøg på voldtægt og har af den grund (af frygt for at blive angivet) skaffet Dyveke af vejen (Allen).

3. Anklagepunkterne kan ikke nærmere fastslås. Hovedinteressen samler sig om at konstatere den anvendte juridiske fremgangsmåde (C. Paludan-Müller, Bricka og Steenstrup). I denne diskussion indtager retsformen — vi dømmer ham ikke, men hans gerninger dømmer ham — en central plads, idet man fandt ud af, at det var en almindelig retsformel, der blev brugt ved dødsdom i tyverisager, særlig af underretterne på Sjælland. Senere på-

viste man, at den findes i Jyske lov (II, 88) og brugtes i tilfælde, hvor tyven var grebet med tyvekosterne eller havde aflagt tilståelse. Med dette som baggrund hævdede en enkelt (Steenstrup), at Torben Oxe må have tilstået forholdet til Dyveke, da formlen ellers ikke kunne finde anvendelse.

Fælles for de anførte forskere er det, at ingen af dem bygger på en undersøgelse af det samlede kildemateriale, der foreligger til problemets belysning, men væsentlig har holdt sig til en enkelt kilde — Svaning (og Huitfeldts af ham afhængige skildring).

Den nyeste forskning, foretaget af Svenskeren Lauritz Weibull (Scandia, bd. V, 1932, s. 17 ff.) og Danskerne Povl Bagge og Stig Juul (Småskrifter tilegnede Professor, dr. phil. Aage Friis, 1940, s. 33 ff.) har draget hele det kendte stof ind i undersøgelsen. Det betyder dog ikke, at man når samme resultat.

Weibull mener — blandt andet med støtte i den som V. anførte kilde, at den forbrydelse, for hvilken Torben Oxe dømtes til døden, falder uden for — »de brott, om vilka de berättande källorna förmäler. Brottet var oärligt brott: tjuvnadsbrott« (tyveri) (nvt. st. s. 43).

Povl Bagge når til det resultat — »at sikkert forekommer det blot, at T. O. blev frikendt af rigsrådet for en anklage for mord på Dyveke og dømt af en bondedomstol, sandsynligvis med formlen: vi dømmer ham ikke, men hans gerninger dømmer ham« (nvt. st. s. 47).

Detaljerne i diskussionen falder uden for det, der her er brug for. De kan findes i de nævnte afhandlinger. Her skal først og fremmest konstateres, at selv om to forskere har det samme kildemateriale til rådighed, behøver de ikke at nå samme resultat. I mange tilfælde viser det sig

tværtimod, at der bliver lige så mange forskellige opfattelser, som der er forskere, der behandler stoffet.

Hermed dukker et karakteristisk træk ved den historiske forskning frem — at historiske resultater ikke er objektive, men præget af forskeren og hans forudsætninger.

I sine bestræbelser for at få et så sikkert billede af fortiden som muligt er det derfor vigtigt, at forskeren skaffer sig et grundigt kendskab til den tid og de personer, han beskæftiger sig med — i Dyvekesagen er et grundigt kendskab til datidens retspraksis f. eks. nødvendigt — da hans kendsgerninger ellers sættes sammen ud fra forkerte forudsætninger, men man må ofte påregne, at forhold i fortiden, som man ikke kender, medfører, at de nåede resultater er fortegnede.

Hertil kommer, at en historiker aldrig kan få alle de forhold med i sin fremstilling, som i sin tid var til stede og bestemte de problemer, han behandler. Selv om man tænker sig, at alle de aktstykker, som skabtes af Dyvekeaffæren, havde været bevaret, ville mange vigtige faktorer alligevel være unddraget eftertiden — måske har der været hemmelige aftaler mellem kongen og Dyveke om at lokke Torben Oxe i en fælde, måske har mor Sigbrigt spillet under dække med kongen eller Torben Oxe, muligt at kongens svingende sindsstemninger spontant har ændret aftaler eller planer.

Det må betragtes som et for alle historiske undersøgelser gældende forhold, at der indgår meget færre enkeltheder i den historiske fremstilling end i de engang stedfundne virkelige begivenheder, alene af den grund, at mange forhold aldrig nedfældes i skriftlige kilder eller i kilder af anden art. Endvidere er det ganske tilfældigt, hvad der nedfældes og lades tilbage, særlig sådanne begivenheder, som er selvfølgelige for tiden, de hverdagslige

begivenheder, passerer, uden at sætte spor i tidens efterladenskaber.

Mange problemer kan altså aldrig belyses, til trods for, at de spiller en afgørende rolle for et under undersøgelse værende emne. Historikeren er i sådanne tilfælde henvist til formodninger eller eventuelt analogislutninger, f. eks. fra lignende problemer i hans samtid.

Hertil må det erindres, at historikeren kun kan inddrage et overkommeligt antal enkeltheder i sin undersøgelse. Han må følgelig ud fra et begrænset antal kendsgerninger tegne et billede, der gengiver den opfattelse af begivenhedernes sammenhæng, han er kommet til.

Tænker man sig f. eks., at han har 10 kendsgerninger, er det givet, at man ad matematisk vej kan udregne, hvor mange kombinationsmuligheder der rent teoretisk er til stede.

De fleste historikere anser det som et hovedformål for deres studier at udrede en årsagssammenhæng mellem de begivenheder, de behandler. Hvorfor skete dette? hvad blev følgen af det? spørger de om. Derfor inddrager de i deres undersøgelser den viden, de mener at have om, hvad der i vor tid anses for at kunne være årsag til begivenheder af den art, der gøres til genstand for behandling. Deres resultater bliver derfor en blanding af kendsgerninger om fortiden og viden om nutiden.

Men da dette historikerens krav om årsagssammenhængens karakter skal opfyldes, vil en del af de førnævnte kombinationsmuligheder muligvis vise sig uanvendelige, fordi de strider imod de erfaringer, man har om årsagssammenhængen mellem begivenheder som de behandlede. Tilbage bliver da et antal muligheder, hvis anvendelighed afhænger af historikerens evne til at sandsynliggøre den til dem knyttede årsagssammenhæng.

Behandler flere historikere samme emne med anvendelse af samme kildemateriale, viser det sig i almindelighed, at deres resultater bliver forskellige, de støtter hver en af de nysnævnte anvendelige kombinationsmuligheder, og det vil være umuligt at afvise nogle som mindre rigtige. Hver for sig er de udtryk for en samvittighedsfuld videnskabsmands arbejde med emnet og repræsenterer det højeste mål, en historiker kan nå, nemlig med de til rådighed stående kendsgerninger at tegne det billede af fortiden og dens problemer, som han når frem til ud fra sine forudsætninger.

Mange af de resultater, historikerne når til, må derfor betegnes som hypoteser. Al videnskab, både naturvidenskab og humane videnskaber, d. v. s. historie, litteraturforskning, religionsvidenskab etc., opstiller hypoteser som udgangspunkt for sine resultater. Naturvidenskaben vil blot i en lang række tilfælde være i stand til at få hypotesen bekræftet eller afkræftet ved at anstille forsøg. Historikeren må nøjes med at kræve, at de kendsgerninger, der foreligger, kan placeres sådan, at den årsagssammenhæng, hypotesen forudsætter, ikke bestrides.

Deraf følger imidlertid ikke, at man har fået forholdene fremstillet sådan, som de faktisk forelå i fortiden. Man har derimod søgt at give en fremstilling, der kan tilfredsstille vore forestillinger om, hvordan begivenheder som de undersøgte erfaringsmæssigt kan tænkes at hænge sammen, når man anvender de i det givne tilfælde benyttede kendsgerninger.

Historiske resultater er da ikke en gengivelse af virkeligheden, som den engang var, derimod den opfattelse af fortiden, historikeren danner sig på grundlag af sit kildemateriale — fortiden som den ser ud for vor tids mennesker, når de ser tilbage ud fra de forudsætninger, som vor

tid har nået. For efterfølgende generationer vil billedet af fortiden tegne sig med andre linier og i andre sammenhænge, end vi har set det.

Jo større kildemateriale, der forefindes, des fastere bliver de linier, der kan tegnes. Men det ændrer ikke ovennævnte forhold — de omdisputable problemer bliver muligvis andre og af mere speciel karakter, men de ligger stadig på hypotesens plan, og det resultat, man når til, er en hypotese, underbygget af det stof, der er inddraget i undersøgelsen — man illustrerer sin opfattelse.

Det er nu opgaven ved hjælp af det til processen mod Torben Oxe fremførte kildemateriale, der er det af de nævnte moderne historikere benyttede materiale til nævnte problem, at finde frem til det, vi kan vide med sikkerhed, for derefter at sammenstille kendsgerningerne således, at der tegnes et billede med tilhørende årsagssammenhæng.

Lauritz Weibull siger i ovennævnte afhandling herom følgende »— så længe et historisk kildemateriale har livskraft, er det under udvikling. Gamle motiver ændres eller forsvinder, nye kommer til. Helhedsbilledet forskydes. Her gælder det at fastlægge, hvilke linier forskydningen har fulgt i begivenhederne omkring Dyvekekatastrofen og Torben Oxe. Kun på den måde skabes forudsætninger for at bedømme stoffets historiske værdi. Næste skridt bliver den historiske rekonstruktion af det forgangne.«

Oplysningerne om kildernes ophavsforhold samt resumeerne af visse dele er i en række tilfælde taget efter Povl Bagge.

Kilderne findes aftrykt i nævnte afhandling i »Scan-

dia«. Her er sproget underkastet en mild tillempning eller i oversættelserne moderniseret.

I. Frederik I.s håndfæstning. Viborg d. 26. marts 1523.

Mod hans nådes råds dom lod [Christian II.] velbyrdige svend Torben Oxe halshugge sammen med junker Hans.

II. Rigsrådets artikler mod Christian II. c. 1525.

Ligeledes lod han [Christian II.] halshugge velbyrdige mand Torben Oxe, skønt Danmarks riges råd dømte ham fri og sammen med ham en ridders mand, som hed junker Hans.

Ligeledes lod han gribe ærlig og velbyrdige svend Knud Pedersen af Tiim og sætte ham i fængsel, skønt han i lang tid tilforn havde tjent hans nåde med troskab. Selv om denne ingen sag havde imod ham, påstod han, at han [Knud Pedersen] skulle have forgivet Dyveke, hvad Gud og hver mand ved er løgn.

III. Manifest mod Christian II. d. 8. juni 1523.

Dette dokument var fremlagt i Esslingen 18. maj 1526 som den danske regerings officielle redegørelse i sagen mellem Frederik I. og Christian II., muligvis skrevet af Poul Helgesen.

[Christian II. lod] — den ærlige og velbyrdige Torben Oxe, en riddersmands mand, ynkelig til skam og spot halshugge, på den ublufærdige kvindes løgnagtige beretning, idet han mente, at han med gift skulle have ombragt førnævnte Sigbrits datter, skønt han var uskyldig og af rigens råd frikendt for sådan tiltale.

IV. Pius Servilius Ligurinus [d.v.s. Peder Svave] forsvarsskrift for Frederik I. c. 1525.

[Rigsrådet frifandt Torben Oxe, men kongen lod ham halshugge på løse kvinders angivelse] — føler du da ikke nogen skam over for en så ubetydelig og snarere opdigtet end sand grund og for ting, der ikke bør omtales blandt retskafne mænd, at lade en så højtstående mand lide en så grusom skæbne?

V. Johan Oxes fremstilling af Torben Oxes og hans eget økonomiske mellemværende med kongerne Hans og Christian II. 1524 eller 1525.

Siger hr. Johan Oxe så, at kong Hans fik en gård af Torben Oxe, som hedder Lundegård i Lålland, for 1500 mark. Og siden kong Hans var død, var kong Christian hans arving. Da fornøjede [gav] han kong Christian nogle penge derpå, som hr. Johan siger sig at ville bevise med brev og segl. Siden, [da] kong Christian lod [ville lade] hans broder dræbe uden ret og skel mod Danmarks riges råds dom, sendte hr. Johan Oxe bud til kong Christian og sagde ham selv, som [hvad] han vil bevise, at han ikke ville svare til noget regnskab eller [nogen] gæld efter hans broders død, med mindre kong Christian vil lade hans broder leve så længe, [at] han selv kunne gøre regnskab for, hvad han blev kong Hans eller kong Christian pligtig [skyldig] med rette.

Da sagde kong Christian, at han intet regnskab begærede af hr. Johan Oxe. Og siden kong Christian havde ladet Torben Oxe dræbe, sendte kong Christian hr. Johan Oxe et Torben Oxes åbne beseglede brev på 4000 mark. Da svarede hr. Johan Oxe dertil og sagde, at hvis hans broder Torben ikke havde fyldestgjort kong Hans

eller kong Christian, da ville han gøre det [betale], hvad hans nåde kunne tænke selv, hr. Johan Oxe var hans nåde pligtig. Og siden har hr. Johan Oxe betalt ham det og 3000 mark mere, end hans broder var skyldig. — — —

VI. Hans Mikkelsen til kong Christian II. 21. april 1527.

Det er meget besværligt for eders nåde at besidde et kongerige og ikke have nogen af eders slægtninge hos eder, som eders nåde stadig kunne bruge med råd og dåd, eders nåde til støtte, og deres hjerte skulle stå fastere hos eders nåde med råd og dåd end alle de andre rigens råd. De er alle fremmede for eders nåde, og de er alle i et forbund, den ene slægt forbundet med den anden ved giftermål, således at det, som en af dem råder til, står de alle ved, og derfor kan eders nådes gode forsætter og planer, som kunne være eders nåde og den menige mand til gavn, aldrig gennemføres. Thi at alle de, som skulle råde eders nåde og sikre menigmands bestående, de råder til det, som synes gavnligt for dem selv og deres egen profit, de står alle i forbund med deres slægt, og eders nåde står ene. Exempel: eders nåde sagde dem en stor del af alt det, jeg nu erindrer eders nåde om, da Torben Oxe blev henrettet. Da mærkede eders nåde selv, hvad i deres hjerter og forbund var, måske det, som de nu har fuldbragt.

VII. Skibykrøniken c. 1530, forfattet af Povl Helgesen.

[1516 blev Hans Skriver hængt mistænkt for tyveri. Hans ulykke skyldtes Dyvekes had. Han havde fornærmet mange, deriblandt Torben Oxe, som Dyveke holdt overordentlig meget af. 1517 døde Dyveke, og kongen påstod hårdnakket, at Knud Pedersen og Torben Oxe havde forårsaget hendes død ved at sende hende forgiftede kirsebær].

— — — Dog var denne anklage fra kongen ren bagvaskelse, men blev ikke destomindre årsag til, at Knud blev straffet med landflygtighed og Torben med halshugning, rigtignok med urette, da han var skyldfri over for kvinden — — — [Torben Oxe] døde på Sankt Andreas' dag [efter at dronningen, den pavelige legat Arcimbold og en række andre forgæves havde bedt om nåde for ham].

VIII. Reimar Kock's lybske krønike, efter 1532.

— — — Dyvekes død gik kongen nær til hjerte, thi han havde hende overordentlig kær. Og han beskyldte en adelig herre Torben Oxe for, at han havde forgivet Dyveke med kirsebær. Af den grund lod han ham sætte i fængsel, pinlig forhøre, og selv om han intet tilstod, lod han ham alligevel henrette med sværd. Mange gik i forbøn for ham, men intet hjalp. Pavens legat kastede sig for kongens fødder og bad om den adelige herres liv. Det hjalp ikke, han skulle dø.

IX. Wolfgang von Utenhofs Historiske Deduction c. 1539.

[Kongen] fik mistanke om, at en af hans befalingsmænd, Torben Oxe, havde forsøgt at besove hans elskerinde, Dyveke, og lod ham halshugge. Han beskyldte Knud Gyldenstjerne for med gift at have dræbt samme Dyveke og jagede ham ud af landet.

X. Petrus Olai, Danernes Bedrifter c. 1550.

[1516 blev hans Skriver hængt o. s. v. som Skibbykrøniken]. [Kongen lod] Torben Oxe halshugge, fordi

han havde ladet Hans Skriver hænge, og ikke af andre årsager. [Derefter lod kongen Hans Skrivers lig nedtage fra galgen og hæderligt begrave. Under året 1517 omtales Torben Oxes henrettelse som Skibykrøniken].

XI. Krøniken fra Valdemar Atterdag til Christian III. Tidligst 1559.

Kong Christian ville, at Torben Oxe, lensmand på Københavns slot, skulle tage hans elskerinde, den hollandske kvinde Dyveke, til ægte. Torben sagde også af hensyn til kongen ja hertil. Men da de var blevet gift, døde hun, som man mente forgivet af nogle af Torben Oxes venner, der ikke ville, at han skulle ægte en ufri skøge. [Kongen tiltænkte selv Torben Oxe denne handling.] Nu havde Torben Oxe tidligere ladet hænge en skriver ved navn Hans, som kongen satte pris på, og da det påstodes, at man hver nat så lys brænde over galgen, mente man, at han var uskyldig. Derfor lod kong Christian førnævnte Torben Oxe gribe og halshugge St. Andreas aften 1517, uden at ville høre dronningen, rigens råd, fruer og frøkener, der gik i forbøn for ham. Straks derefter lod han Hans Skrivers krop tage ned fra galgen og jorde i København med hæder.

XII. Hans Svaning: Christian II.'s Historie c. 1570.

[Skriveren Hans Fåborg havde sagt til Christian II., at Torben med Dyveke] — — — der var kongens elskerinde havde spillet lovlig frit under dække.

[1517 døde Dyveke] pludselig angrebet af en alvorlig sygdom [og rygtet gik, at hun var forgivet. Det var nemlig almindelig kendt] — — — at rådet for så tilbørligt som muligt at drage omsorg for kongens rygte og navn,

efter rådslagning havde besluttet at hindre Dyveke i at pleje omgang med kongen, og tillige også for at tjene dronningen — — — men ingen i rådet vovede at lægge sit navn til denne beslutning om ikke at lade Dyveke pleje omgang med kongen, fordi alle frygtede kongens hidsighed.

[Blandt andre blev også Torben Oxe mistænkt for at have sendt Dyveke forgiftede kirsebær] — — — og det er den almindelige mening, at hun var blevet syg og døde efter at have spist dem. Efter at han [Torben Oxe] så nogenlunde havde renset sig over for kongen for denne mistanke, besluttede kongen at få en anden samtale med ham om Dyveke.

[Ved en fest i København kort tid efter bad kongen] — — — der var helt munter [Torben Oxe sige uden omsvøb], om ikke det var sandt, hvad den hængte skriver havde anklaget dig for til mig, nemlig at du havde været stærkt interesseret i Dyvekes gunst. Vi beder dig tilstå sandheden, som vi af mange årsager i dette tilfælde ønsker at vide.

[Nogle tilstedeværende adelsmænd betydede Torben Oxe, at han skulle være forsigtig, men] — — — Torben, der satte sin lid til sin gode samvittighed og ingen fare frygtede, fordi han mente, at han ved at dræbe Dyveke havde ydet kongen en tjeneste og ikke fornærmet ham, svarede spøgende kongen, at han ganske vist havde begæret hendes gunst, men aldrig fået fat i den.

[Kongen afbrød straks opbragt samtalen] — — kongen lod Torben gå, og alt mens han gik afsides i salen, oprørtes han hæftigt over denne. Han vendte og drejede det i sine tanker, og han var så forbitret, snart af den ene, snart af den anden grund, at han ikke ænser, at Torben allerede tidligere havde renset sig for denne anklage og

mistanke, men i stedet for fæster lid til anklageren, som dag for dag føjede nye angivelser til den vakte mistanke, og han lader nu opflammet af vrede og raseri Torben arrestere i København ved den daværende marskal Mogens Gøje og føre i fængsel.

Så bringer han efter en alt for kort frist sagen for rigets råd og kræver Torben dømt. Men efter at have undersøgt sagen frikender rådet Torben, fordi som det sagdes, der i loven ikke forekom nogen straf for det, man havde tænkt. Kongen bliver mere og mere opbragt herover og siger: — »hvis jeg havde haft lige så mange gode venner i rådet, som Torben har slætninge, ville jeg i hvert fald have modtaget en anden dom af jer. Men siden det ikke lykkes på denne måde, vil vi forsøge på en anden måde«.

— — — Kongen kalder altså nogle bønder fra en nærliggende landsby, som i daglig tale kaldes Solbjerg, til byen. Dernæst lægger han på jorden foran borgporten fire lanser, så de danner en firkant, og ved sin præfectus befaler han bønderne at træde ind i den og afsige dom over Torben.

Disse trådte nu ind rædselsslagne og skælvende for kongens hæftighed, og da de havde hørt kongens anklage mod Torben blive læst op ved en herold, sagde de: — »Vi dømmer ikke Torben, men hans egne gerninger domfælder ham«.

Efter bekendtgørelsen af denne dom, undersøger kongen uden at lade der gå den mindste tid, hvilken straf han skal lide, halshugning eller eventuelt en anden.

[Rigets fornemste mænd og kvinder med dronningen og Arcimbold i spidsen bønfalder forgæves kongen] at han nådigt vil tilgive, hvad Torben Oxe i sin uforstand måtte havde begået mod ham.

[29. november blev Torben Oxe henrettet. På vejen til skafottet bad han med høj røst Gud], at han måtte ynkes over ham og hans gode ven Knud Pedersen af Tim, som af samme grund ligeledes havde krænket kongen — — — for øvrigt var Knud nogen tid før draget af landet efter højtideligt at have forpligtet sig til efter den dag ikke at vise sig for kongen.

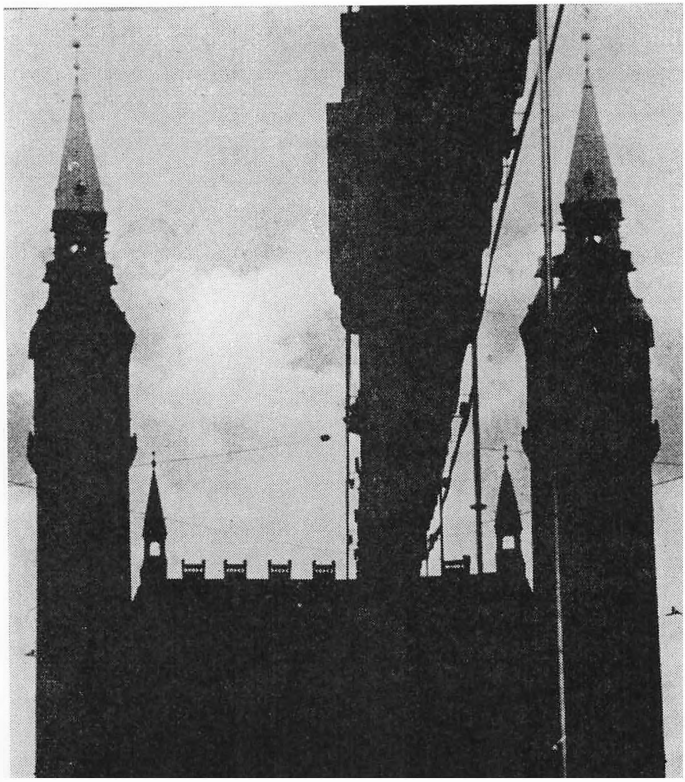
[Inden henrettelsen forkyndte en herold] dødens årsag.

[Hos høje og lave vakte det harme, at kongen havde ladet Torben Oxe henrette] for en ubetydelig forbrydelse, som kunne se ud til at være begået af Torben for at frelse sin konge.

[Efter at man havde set lys brænde over Hans Fåborgs galge, bliver liget nedtaget og begravet].

BILLEDER

I mange tilfælde kan billeder indgå som kildemateriale i en historisk undersøgelse. Før man anvender billeder, må de underkastes en kritisk undersøgelse svarende til

det, den skrevne kilde kræver. Det kan f. eks. ske ved, at man samler et så stort materiale af billeder til belysning af det behandlede problem, at fejl kan fastslåes og eventuelt korrigeres.

Det skal her påpeges, at billedmateriale ofte indeholder unøjagtigheder eller tilsigtede fordrejninger. Det gælder også fotografier. Tekniske greb tillader at fremstille billeder, der adskiller sig væsentligt fra den virkelighed, de er skabt over, ligesom det må erindres, at mange situationsbilleder og interiører ikke gengiver de sædvanlige daglige forhold, de foregiver at fremstille, men arrangerede situationer. Vedføjede billede af Københavns rådhus med to tårne er et illustrerende eksempel på, hvad en fotograf kan frembringe.

HVORFOR STUDERER VI HISTORIE

Når vi, som det er omtalt under afsnittet om Dyvekeprocessen, ikke kan nå til sikre kendsgerninger, hvorfor studerer vi da historie? Lader vi en række historisk interesserede besvare spørgsmålet, bliver vi præsenteret for mange forskellige opfattelser. Nogle ønsker en række konkrete oplysninger om bestemte forhold, f. eks. deres slægt. Andre vil have et bestemt historisk spørgsmål belyst, f. eks. adelen i middeladeren, Danmarks grundlove, krydderihandelens historie.

Men at visse mennesker ønsker at tilfredsstille deres interesse for fortiden, begrunder ikke, at samfundene ofrer penge på historiske studier og gør historie til et vigtigt led i vor opdragelse.

Som en grund til det sidste kan man nævne, at historieforskning bidrager til at danne en sikrere livsvurdering hos mennesker, end de ellers ville få. Mennesker er tilbøjelige til at digte. Hvor de mangler erfaring, skaber fantasien indhold, og dette er ofte i modstrid med den virkelighed, der dukker op, når erfaringen underlægger sig området. Det er således almindeligt, at fortiden udstyres med samtidens ønskedrømme. Man talte f. eks. i romantikkens tid om en guldalder, d. v. s. en tid, da alt var idel glæde, livet var, som man ønskede sig det. Det kendes i begrebet de gode gamle dage. Besværlighederne i den øjeblikkelige situation tynger, og ønsket om en tilværelse uden disse vanskeligheder indentificeres med for-

tiden, om hvilken man ikke har nogen reel viden, og som man derfor kan udstyre med sine ønskedrømme.

Historikere, der vil finde deres idealer i fortiden, har derfor været tilbøjelige til at søge til perioder i historien, hvorfra der er bevaret et kildemateriale af så ringe omfang, at de ikke af kendsgerninger hindres i at lade deres ønsker figurere som sandsynlige muligheder.

Indtil de sidste årtier havde man f. eks. den opfattelse af dansk landbokultur i det 18. og 19. århundrede, at bønderne var nogle sorgløse, venlige mennesker, der levede i et hyggeligt samfund fyldt af fred og fordragelighed. Nyere undersøgelser har bragt det ikke overraskende resultat for dagen, at de tiders generationer lignede vor egen tids mennesker og levede et liv fyldt med sorger og bekymringer såvel som med glæder og lykke, som menneskene har gjort det til alle tider.

Forskellen på den gang og nu lå ikke i menneskenes væsen, men i det klædebon de to tidsepoker har iført dette. En væsentlig opgave for historieforskningen er at finde frem til sådanne forskelle og forsåvidt også ligheder. Den formår herigennem at give et billede af fortiden, der, selv om det kan diskuteres, giver mulighed for en realistisk præget opfattelse af fortiden og for en diskussion af behandlede problemer på et sagligt grundlag.

Det sidste er overordentlig væsentligt. Gennem diskussionen tages eksisterende synspunkter op til ny overvejelse. Derved bliver der mulighed for ny meningsdannelse på grundlag af ny viden og nye forudsætninger, og man har nået et af de mål, der kendetegner alt humanistisk studium, revision af allerede eksisterende meninger, for at nye synspunkter skabt på grundlag af nyt stof kan dannes. Humanistiske videnskaber — og herunder altså historieforskning — når aldrig frem til et endeligt til alle

tider gældende resultat. Deres væsen er at sætte problemer under debat, dels ved at tage kendte problemer op til ny behandling og belyse dem ved hjælp af nyt kildemateriale og på grundlag af ny viden, og dels ved at rejse nye problemer. Drøftelsen af fortidens problemer indebærer derigennem mulighed for at kunne øge forståelsen af lignende problemer i samtiden.

I flere henseender kan drøftelse af historiske spørgsmål nemlig karakteriseres som drøftelse af moderne problemer blot belyst ved hjælp af historisk stof. Det gælder f. eks., når man drøfter fortidens økonomiske forhold eller vil behandle et psykologisk spørgsmål fra fordums dage. Man kunne for så vidt godt hævde, at der er tale om økonomiske eller psykologiske studier. Historikeren adskiller sig blot fra fagøkonomen eller fagpsykologen ved som første mål at have en skildring af fortiden for øje, mens den anden i højere grad vil belyse et økonomisk eller psykologisk spørgsmål.

Som eksempel på den gruppe historikere, der har ønsket, at deres historieforskning skulle bidrage til at give samtiden større indsigt i livets problemer, kan Ludvig Holberg nævnes. Han mener, at historie skrives — — — »for at undervise og være et spejl, hvori man af forbigangne ting kan se og dømme om tilkomne, lære at kende såvel sig selv som andre og erhverve sig gode kundskaber i moral, jura og statssager, hvorfor læsning af historie særlig anbefales regenter som det vigtigste af verdslige studier.«

En anden fremtrædende dansk historiker, Troels Lund, anså historieskrivning for at være — — — »mere end nogen anden kunst erindringens datter. Den er menneskeåndens indsigelse mod endelighed og død, dens dristige forsøg på at redde det bedste fra forglemmelse«. »Og i

bestemmelsen af, hvad der er dette bedste tegner hver tidsalder sig selv«.

Helt modsat disse to historikere mente tyskeren Leopold von Ranke, at forsøg på at udnytte historien til at belære mennesker om, hvordan man bør handle, var forfejlede. Han satte sig det mål at konstatere, hvordan fortiden virkelig havde været (wie es eigentlich gewesen).

Franskmanden Jules Michelet ønskede at skrive historie således, at læseren genoplevede fortiden, sådan som den havde været med sine sorger og glæder, sejre og nederlag.

I Tyskland levede fra c. 1860 til den første verdenskrig en række historikere, for hvem historieforskningens væsentligste opgaver var at deltage i samtidens politiske strid og ud fra dennes synspunkter dømme fortiden. En af dens mest fremtrædende repræsentanter var Heinrich Sybel. Han hævdede, at historikeren bør skrive — »med harme og ud fra et taget standpunkt«.

HISTORISK SKOLING

De fleste historikere i dag har en videnskabelig uddannelse bag sig. Gennem denne oplæres de i en omhyggelig kildebehandling og i en vis problemstilling, hvilket er baggrunden for, at vor tid har en sikrere viden om fortiden, end man havde før.

Den historiske metode og dens resultater bør først og fremmest ses som udtryk for vor tids videnskabelige tankegang, hvis kendetegn er nøgtern vurdering på grundlag af kendsgerninger, skabt gennem erfaring. Men denne indstilling til trods er dens muligheder stærkt begrænsede. Meget iøjnefaldende er dens evne til at påvise fejl i det foreliggende kildemateriale, undertiden blot uoverensstemmelser mellem de foreliggende kilders oplysninger. Nogen mulighed for at påvise, hvad der faktisk er rigtigt, har den imidlertid ikke — den er altså i visse henseender af negativ art.

Hvor historikeren ønsker spørgsmål belyst, til hvilke der ikke er efterladt materiale i kilderne, formår han naturligvis intet. Det er her fristende for historikeren at udfylde tomrummet med egne spekulationer eller eventuelt med analogislutninger fra hans egen tid. Noget sådant er også absolut tilladeligt, under forudsætning af, at han klart og uomtvisteligt gør opmærksom på, hvad der er hans egne spekulationer, og hvad der har bund i kilderne, eventuelt udformet i et solidt noteapparat, idet det må slås fast som et ufravigeligt metodisk princip, at hvor der ikke er et tilstrækkelig stort kildemateriale, kan resul-

tater ikke opnås. Begrundelser i retning af, at eftersom den til rådighed stående kilde er nedskrevet få år efter den behandlede begivenhed, kan den nok stå til troende, er ganske uantagelige. Prøv at undersøge, hvor meget De selv ved om, hvad der skete i Deres bedsteforældres hjem. Frem for alt må historikeren ikke prøve at vildlede både sig selv og læseren ved pukkende på sin skoling at forlange sine resultater antaget for mere sikre, end de faktisk er. Selv den grundigste historiske træning sætter ikke sin indehaver i stand til at fylde ud, hvor kilderne mangler.

En fare, der hæfter ved al skoling, er, at mindre selvstændige elever ikke trækker skellet skarpt mellem de synspunkter f. eks. ang. årsagssammenhængen, læreren lader kildematerialet illustrere, og den rent metodiske del af undervisningen, med det resultat, at de opfatter den første som uomdisputabel, eller at den samme tankegang bliver central i deres egne arbejder.

Af den grund bør man være forsigtig med at mene, at det forhold, at flere historikeres resultater ligger nær op ad hinanden, er et udtryk for objektivitet. Årsagen kan meget vel ligge i, at forskerne har omtrent ens uddannelsesmæssige forudsætninger, og dermed synspunkter, der ligger hinanden nær.

Historisk skoling kan da skabe ensartede synspunkter hos så mange forskere, at det virker hindrende for dannelse af nye opfattelser og udformning af nye metodiske muligheder. Skal nye emner drages ind under behandling, er det imidlertid ofte nødvendigt, at historikeren finder frem til nye metoder, da kilderne ellers ikke aftvinges de oplysninger, han har brug for.

Den moderne historiske skoling tager sit udgangspunkt i det 19. århundredes begyndelse, da den danskfødte Bar-

thold Georg Niebuhr (1776—1831) og tyskeren Leopold v. Ranke (1795—1886) påviste en række af de mangler, der hæftede ved en stor del af tidligere tiders historieskrivning.

Ideen i deres metodiske krav kan udtrykkes med Rankes krav — historikeren skal vise, hvordan det faktisk har været. Man ville undgå, at de anvendte beretteres personlige forudsætninger skulle præge fremstillingen. Ved at sammenstille et større kildemateriale til et emne søgte man at påvise fejl og tendens i tidligere fremstillinger.

Niebuhr beskæftigede sig særlig med Roms historie og påviste, at den fremstilling, man hidtil havde anset for sand, idet den byggede på de gamle romerske historieskrivere, i virkeligheden byggede på sagn og opdigtede fortællinger. Ranke beskæftigede sig særlig med tiden o. 1500—1600 og påviste, hvordan en række højtansete beretteres fremstillinger var præget af deres egne personlige forudsætninger.

Denne kritiske indstilling kom efterhånden til at præge mange andre af det 19. århundredes historikere. I Danmark arbejdede således historikerne Caspar Paludan Müller (1805—1882) og Kristian Erslev (1852—1930) ud fra lignende synspunkter. Den sidste udarbejdede en lærebog i historisk metode, hvori han opstiller de krav, han ønsker at stille til en historiker, og de principper, hvorefter han skal arbejde.

Man kalder vor tids historieforskning kritisk. Heraf må man ikke foranlediges til at tro, at tidligere tiders historikere ikke var kritiske. Såvel blandt oldtidens som senere tiders historikere finder man folk, der anstiller kritiske vurderinger og udtaler skepsis over for vidneudsagnenes kildeværdi. Det er dog sjældent, at der er tale om

nogen form for systematisk kritik af materialet. Ofte havde historikeren en forudfattet mening om, hvilket resultat studierne skulle føre til, og ud fra dette synspunkt foretoges kildekritikken så. De kilder, der støttede historikerens opfattelse, anvendtes. Kilder med andre synspunkter kasseredes eller ændredes i den ønskede retning, f. eks. ved at man udelod passager, som var uønskede.

Selv om vor tids historikere må tage skarpt afstand fra en sådan praksis og forlange, at alle kilder underkastes en upartisk undersøgelse, bestående i en uvildig sammenligning af deres indhold for at bestemme dettes vidneværdi, må det anses for et uopnåeligt ideal. Også vor tids historikere ønsker at lade deres hypoteser se så overbevisende ud som muligt, og i iver herfor er det vanskeligt at være upartisk over for kilderne. Vor tids grundige historiske skoling til trods må det derfor stadig understreges, at et ideelt krav som Rankes — at finde ud af, hvordan det egentlig var i fortiden — aldrig kan virkeliggøres. Man kan stadig kun få at vide, hvordan denne eller hin historiker opfatter fortiden.

Noget andet er det så, at den moderne historiske metodes evne til at løse kildernes enkeltheder ud af den i kilderne opstillede sammenhæng, giver vor tids historiker mulighed for at placere dem i den sammenhæng, som svarer til hans erfaring om årsagssammenhæng i en nærmere bestemt situation. Derved uddybes forståelsen af fortidens problemer, men et uomdisputabelt billede af fortiden gives ikke. En anden historiker, der behandler det samme materiale, vil fremhæve andre sider og sammenhænge som væsentlige.

Det er da ikke historikerens opgave at søge at tilfredsstille et fjernt idealkrav om objektivitet, men at erkende virkeligheden og gøre sig klart, hvilke sider og årsags-

sammenhænge ved problemet han opfatter som væsentlige. Disse må han så belyse ved hjælp af et materiale, der underkastet en nøje kritisk vurdering giver en tilstrækkelig begrundelse for de fremsatte teorier og den valgte begrænsning.

Det er rimeligt at give læseren en redegørelse, helst sagligt begrundet for den valgte begrænsning. Det bliver da også lettere at undgå at stille resultaterne op som mere »rigtige«, end de faktisk er. Denne ret og pligt til at begrænse stoffet ændrer ikke, hvad der andet steds er sagt om, at eventuel udfyldning af manglende kilder med ræsonnementer intet har med historieforskning at gøre, og at det skal gøres læseren klart, at det er »gætteri«, heller ikke kravet om, at der ikke må drages videre slutninger af materialet, end dette tillader. Her tales om, at historikeren er nødt til at begrænse antallet af problemer, han kan behandle, men de valgte emner må underkastes en videnskabelig forsvarlig behandling.

En forudsætning for, at en sådan kan præsteres er, at det stof, man anvender til belysning af det behandlede emne, er relevant, d. v. s., at det egner sig til at besvare det spørgsmål, man vil have klarlagt (at det kommer sagen ved).

Ønsker man f. eks. at belyse ungdomsskolernes betydning for udviklingen af det kommunale selvstyre, kan det muligvis konstateres, hvor mange sognerådsmedlemmer der har været elever på ungdomsskoler, og evt. hvor mange af disse der har taget initiativet i sognerådsanliggender, samt hvor stor en procentdel af det samlede antal forslag der er stillet af sådanne medlemmer og hvor stor en procentdel af andre.

Det siger imidlertid næppe noget om det stillede problem. Thi det er muligt, at de samme mennesker havde

haft det samme initiativ, selv om de ikke havde været på ungdomsskole, og at årsagen til, at de tog på ungdomsskole, måske skal søges i deres initiativrigdom. Ungdomsskoleopholdet kan have forbedret deres muligheder. Det oplyser det her omtalte materiale blot intet om. Om spørgsmålet overhovedet kan belyses, skal der ikke tages stilling til her. Det skal blot understreges, at det nævnte stof ikke er relevant.

Det er en vanskelig opgave for en historiker at klargøre sig et stofs relevans. I en række tilfælde vil et stort antal historikere kunne enes om at give samme karakteristik af et materiales relevans, i en række andre vil der herske forskellig opfattelse. Herved vanskeliggøres opgaven naturligvis. Man kan måske stille som et krav, at en historiker, der behandler et emne videnskabeligt, bør drøfte spørgsmålet i sin afhandling, når kildematerialet giver anledning dertil.

Det hænder, at man konstaterer nøje overensstemmelse mellem to eller flere samtidige udviklingslinier, f. eks. finder man i perioder af det 18. århundrede en vis overensstemmelse mellem udviklingen af kornpriserne og udviklingen af tallene på fødsler uden for ægteskab. Heraf kunne man foranlediges til at mene, at der er en årsagssammenhæng imellem dem. Undersøger man udviklingen af tallet på vielser og fødselsoverskud viser de sig at forløbe således, at der kan opstilles en teori om en vis sammenhæng mellem priser og fødsler uden for ægteskab. Noget egentligt bevis kan dog ikke føres, og da der kan findes eksempler på, at to udviklingslinier svarer til hinanden, uden at der er mulighed for en årsagsforbindelse, bør man være forsigtig med at drage slutninger af parallelle udviklinger. Som eksempel på det sidste kan nævnes, at kurven over kornpriserne 1720—50 følger kurven over

fødsler uden for ægteskab 1820—50 således, at en sammenhæng mellem dem kunne formodes. En sådan er selvfølgelig udelukket (se Georg Hansen, Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede, s. 216—20).

Af det her fremførte følger, at spørgsmålet — hvad er rigtigt? ikke kan besvares, når man drøfter historiske forhold og bevæger sig uden for den enkelte detaljes område. Man må altid svare: »Efter den fremstilling er det sådan, den forfatter mener sådan«. Dette konstateres let, hvis man gennemgår f. eks. den videnskabelige litteratur, der behandler Marie Stuarts historie. Men også når talen er om så elemetære bøger som gymnasielærebøger, bør denne taleform anvendes, da de forskellige lærebogsforfattere har haft forskellige opfattelser af, hvad der skulle med i en lærebog, og af, hvilken årsagssammenhæng der skulle anvendes. Man kan se det ved f. eks. at sammenligne en række lærebøgers oplysninger om årsagerne til Perserkrigene.

Hvad en gymnasieelev lærer er da heller ikke, hvordan forholdene var, men hvordan hans lærebog og lærer fremstiller dem. Det afgørende i denne forbindelse er, at den ene forklaring ikke er ringere eller bedre end den anden, og at det er nødvendigt at kræve, at der gives en forklaring, som tilfredsstiller kravet om en årsagsudredning, der svarer til vor erfaring om, hvordan begivenheder som de fremstillede kan opstå.

Det er på dette punkt, den moderne historiske skoling har nået sine store resultater og gjort det muligt for hver generation at skrive historien om på ny, således at hver tidsalder kan se fortiden ud fra sin problemstilling og med de årsagssammenhænge, som den selv oplever.

KRITIK

Et nødvendigt led i al skoling er kritik af det arbejde, eleven præsterer, for at hans sans for faget kan skærpes. Men også efter, at skolingen er afsluttet, er kritik nødvendig. Den kan da ganske vist ikke sammenlignes med en lærers tilrettevisning af en elev, men må for historieforskningens vedkommende betragtes som en anden historikers opfattelse af det behandlede problem. Formålet med kritikken er da heller ikke at give en art reprimande, men at stille andre synspunkter end forfatterens frem til overvejelse og drøftelse for interesserede. Det er ikke en dom, man skal bøje sig for, men synspunkter, der er stillet til rådighed til gennemarbejdelse. Hvad forfatteren efter en sådan mener har værdi for ham, tager han ganske naturligt til sig — resten kasserer han.

Anmelder- og kritikervirksomhed er således et led i og kan blive et meget væsentligt bidrag til diskussionen af det behandlede emne. De krav, der må stilles til anmelderen og til læseren af anmeldelsen, må ses i forhold hertil.

Da en anmeldelse fortrinsvis henvender sig til almenheden, er det formålstjenligt, at den indeholder en fyldig orientering om værkets hovedindhold, med en redegørelse for, hvilke synspunkter forfatteren anlægger over for sit emne, og hvordan han afgrænser det. Det er vigtigt at gøre rede for, hvad der er behandlet i det anmeldte arbejde. Hertil føjer sig naturligt en redegørelse for, hvad der mangler, og hvad kritikeren kunne ønske behandlet.

Foreligger der anden litteratur om emnet, er det værdifuldt for den, der læser anmeldelsen, at blive orienteret herom og få en vurdering af det nye arbejde i forhold til de tidligere, ligesom en orientering om det anvendte kildemateriale og den metode, forfatteren har anvendt under dets behandling, er ønskelig.

I forbindelse hermed finder anmelderen sig muligvis fristet til at påpege direkte fejl ved arbejdet (de findes vel at mærke i hvert eneste værk, også i det mest ansete). Skal den side af hans anmeldelse have værdi, må han gå konsekvent til værks, d. v. s. omtale så mange tilfælde af fejl, at læseren af anmeldelsen får et sikkert grundlag at dømme om fejlenes art og omfang på. En bemærkning om, at bogen er behæftet med fejl, og omtale af et par tilfælde er misvisende både over for læseren af anmeldelsen og værkets forfatter.

En anmeldelses værdi vil ofte være bestemt af, i hvilket omfang anmelderen søger at opfylde de samme krav til saglig behandling af emnet, som stilles til videnskabsmanden, der udarbejder afhandlingen. Overfladisk behandling af sagen og postulatagtige meninger (d. e. påstande, der ikke underbygges af kendsgerninger) om værkets indhold og form betyder, at det værdifulde bidrag til udvikling af nye synspunkter, en anmeldelse kan give, svækkes.

For den, der læser en anmeldelse, har det værdi at være fortrolig med anmelderens måde at behandle et værk på, og han bør under alle omstændigheder danne sig et skøn over anmeldelsens kvalitet. Det er altid mistænkeligt, hvis en anmeldelse udelukkende bevæger sig i rosende eller dadlende vendinger, da det fuldkomne værk aldrig er skrevet og ikke kan skrives. Overdreven ros eller dadel peger ofte i retning af, at andre synspunkter end rent sag-

lige har spillet ind. Det kan være lærerigt for læseren at spørge sig selv, hvordan denne eller hin ansete bog ville blive bedømt, hvis en tilsvarende ensidig vurdering anlægges af den. Også overfor den tilsyneladende saglige og grundige anmeldelse, må læseren erindre sig, at den ikke er en uomdisputabel dom, men en anden læsers mening om det behandlede arbejde. Det vil ofte være orienterende at læse flere forskellige anmeldelser af samme værk. En virkelig mening om det kan man dog kun få ved selv at gennemarbejde værket. Lige så nyttigt det kan være at gennemarbejde en række anmeldelser, lige så uheldigt kan det være, hvis læseren blindt antager de deri anførte meninger som sine egne, da anmelderen så kommer til at virke som en autoritet i stedet for en diskussionspartner.

HISTORISK FREMSTILLING

En væsentlig side ved den historiske undersøgelse er fremstillingen af de nåede resultater. Som en hovedregel bør man anføre, at den givne fremstilling skal kunne læses af andre end sådanne, der beskæftiger sig rent videnskabeligt med det behandlede emne.

Mens et stort antal naturvidenskabelige undersøgelser har tilstrækkelig berettigelse alene ved de fremlagte resultater, ganske bortset fra deres form, derved, at de naturlove, der klarlægges, giver mennesker ny magt og nye muligheder og kan komme millioner til gode, selv om kun gansk få forstår dem og kan gøre rede for dem, kommer historieforskningens resultater kun til deres ret, såfremt de bringes til folks bevidsthed.

Det sidste kan ske enten ved at give undersøgelsen selv en lettilgængelig form eller ved foruden undersøgelsen at give en mere populær fremstilling af problemet.

Under sit arbjde står historikeren ofte med et langt større antal enkeltheder, end der kan indgå i fremstillingen, og han må da skønne over, hvilke han vil anvende. Selve det forhold, at kendsgerningerne eksisterer, berettiger ikke til at lade dem tynge fremstillingen. De er det materiale, hvormed historikeren tegner sit billede af fortiden, og når han har gjort sig klart, hvilke spørgsmål han vil behandle, må han vælge et sådant kildemateriale ud, at han kan tegne nogenlunde skarpe linier. Er et større materiale nødvendigt for at underbygge opstillede teorier, kan det anbringes i bilag til afhandlingen.

Historiske begivenheder forstås kun i deres sammenhæng. Undersøger man f. eks. en herregårds historie, vil det være nødvendigt at sætte fremstillingen dels ind i storlandbrugets historie og dels ind i landets almindelige historie.

Mange udviklingstræk f. eks. overgang fra en driftsform til en anden, jordens udskiftning, bygningernes udseende vil næppe kunne forstås, hvis man ikke først gør rede for, hvordan disse forhold stillede sig i landet i almindelighed. Altså må man, før man f. eks. fortæller, at de første hovedbygninger byggedes i det 16. århundrede, fortælle, at i disse årtier foregik der landet over en samling af herregårdsjorderne i store gårde, hvorefter herremanden udstyrede sig med en pompøs bolig. Det er ikke noget karakteristisk træk for den behandlede herregård i modsætning til andre herregårde, derimod et led i den almindelige udvikling, som mange andre herregårde også gennemgik, og det må derfor forklares som sådan.

Fortidens skikke virker ofte ejendommelige på en senere beskuer, hvis man ser dem uden sammenhæng med deres tid. For samtiden var de ganske selvfølgelige, og historikeren må derfor skildre dem som sådan, idet han finder et tilstrækkeligt stort materiale til, at tidens almindelige væremåde i den behandlede henseende kan belyses, hvorefter det særlige tilfælde placeres i sin sammenhæng som det, det er — et karakteristisk træk for den tid sammenlignet med andre tidsafsnit.

Det kan være fristende at give en almengyldig karakteristik på grundlag af nogle få kendsgerninger, og skal man behandle f. eks. middelalderhistorie, er man ofte i den situation, at der kun forefindes et spinkelt materiale til behandling af det foreliggende emne. Derfor må det alligevel slås fast som noget absolut uomgængeligt, at en

historiker ikke må drage videregående slutninger, end materialet berettiger til.

At man f. eks. har belyst udskiftningen på Sjælland, berettiger ikke en til at udtale sig om forholdene i Jylland. Har man ikke behandlet kildematerialet herfra, har man ikke noget som helst grundlag for at udtale sig om forholdene her, om man så har studeret Sjælland nok så godt. Gør man det alligevel, er der tale om fri digtning, der intet har med historieforskning at gøre. Man kan gennemdrøfte en række problemer af almen karakter ud fra det foreliggende materiale, f. eks. hvad var årsågen til udskiftningen, hvilke følger fik den, økonomisk, bebyggelsesmæssigt, socialt eller andre problemer. Men drøftelserne gælder kun forholdene i de undersøgte områder.

Skal man foretage en for hele landet gældende undersøgelse, vil man imidlertid sjældent være i stand til at få et fuldstændigt materiale, og er man i stand til det, bliver det ofte uoverkommeligt at bearbejde det. Man må så foretage en række studier for at undersøge, i hvor høj grad det er forsvarligt at belyse spørgsmålet gennem et udvalgt materiale, og beregne, hvor stort det skal være, samt fastlægge, hvilke fejlmuligheder der opstår, hvis man vælger denne fremgangsmåde.

SPØRGSMÄL

Spørgsmål til Traditionsudvikling.

1. Hvilke kilder optræder som dokumenter og hvilke som beretninger?
2. Hvad fortæller beretningerne om a) Deichmanns anlæg af papirfabrikker, b) om tidspunktet for disse anlægs begyndelse, c) om forholdet mellem papirfabrikkerne i Brønsholmdal og Havreholm, d) om privilegierne, e) om tidspunktet for Deichmanns besiddelse af Havreholm, f) om Culmseernes forhold til Havreholm?
3. Hvad oplyser dokumenterne om samme spørgsmål? Hvilke oplysninger er rigtige?
4. Hvad kan der iøvrigt oplyses om Deichmann og Havreholm?
5. Eftervis, at det er samme ejendom, dokumenterne handler om.
6. Gør rede for traditionsudviklingen — stil beretningernes indbyrdes slægtskabsforhold op. Hvilken beretning er nærmest virkeligheden?

Spørgsmål til Erindringer.

1. Hvilke kilder optræder som dokumenter og hvilke som beretninger?
2. Hvilket indtryk giver Emmy Drachmanns erindringer om hendes fødested og om hendes faders stilling

til Havreholm papirfabrik? Hvilke konkrete oplysninger ligger der i meddelelsen?

3. Gennemgå først beretningerne og så dokumenterne og gør rede for, hvad de hver især oplyser om a) Emmy Drachmanns fødested og fødselsdag, b) om Culmsees forskellige opholdssteder, c) ejerforholdene på Havreholm papirfabrik. Benyt også kildematerialet i afsnittet Traditionsudvikling.
4. Giv en redegørelse for Havreholms historie indtil 1867, med benyttelse af kilderne i både første og andet afsnit.

Spørgsmål til Modstridende kilder af jævnbyrdig værdi.

Eksempel I og II.

1. Gør rede for kildeværdien af visitatsberetning og landemodemonita, der er skrevet af samme biskop.
2. Hvilket indtryk giver visitatsberetningerne af præsternes væremåde og hvilket landemodeakterne?
3. Sammenlign Mynsters private og officielle visitatsberetninger. Giv en forklaring på den iøjnefaldende forskel. Stil det af spørgsmål 2 nåede resultat i lys heraf.
4. Kan der opstilles andre teorier til belysning af problemet?

Eksempel III.

1. Gør rede for visitatsberetningernes og brevenes kildeværdi.
2. Hvilket indtryk får man af præsternes væremåde gennem visitatsberetningerne, og gennem brevene?

3. Hvordan mener De, det 20. århundrede ville bedømme stridbare præster? Hvordan bedømte det 18. århundrede dem?
4. Ville stridigheder af den art i det 20. århundrede komme til afgørelse for en offentlig instans — hvor hyppige mener De, de er i det samfundslag?

Spørgsmål til Avisstof.

1. Hvad er hensigten med de to forskellige meddelelser fra Scharnhorst?
2. Hvilket udgangspunkt har avisen, hvis den skal give meddelelse om fjendens tab? Hvordan vil dens fremstilling formodentlig svare til virkeligheden?
3. Sammenlign med de tidligere anførte eksempler fra biskop Mynsters visitatsberetninger.
4. Hvilke positive kendsgerninger kan man finde i »Times« d. 23. og d. 25. novb. og i »Völkischer Beobachter?«
5. Hvilket billede ønsker »Times« at give d. 23.? Hvad er hovedproblemet i meddelelsen d. 25.?
6. Hvilke kendsgerninger har »Völkischer Beobachter« overensstemmende med »Times«? Hvilke nye oplysninger giver den? Hvilken sammenhæng giver den mellem dem?
7. Hvad er øjensynlig kilden til »Times« d. 23.? Hvilke kilder kan »Völkischer Beobachter« have benyttet?
8. Hvilken garanti har man for, at en avis benytter en officiel meddelelse som grundlag for sin redegørelse?
9. Hvilke muligheder har man for at finde kilderne til avisers meddelelser, og hvilke muligheder har man for at kontrollere dem?

10. Giv en karakteristik af det fremførte stofs kildeværdi, når målet er at skaffe oplysninger om general Patton.
11. Hvis der findes aktstykker til sagen om general Patton, hvor skal de da formodentlig søges? og hvilken betydning får avisstoffet da som kilde?

Spørgsmål til Kirkebøger fra det 18. århundrede.

1. Regn ud, hvor stor procent fejlen i præstens kirkebog udgør hvert år for Viby sogns vedkommende — og foretag den samme beregning over degnens kirkebog.
2. Hvis man vil foretage en opgørelse over fødselstallet i de her anførte sogne efter præstens kirkebog — idet man ser bort fra, at det drejer sig om forskellige perioder — hvor stor procent udgør da fejlen? Hvilken værdi vil De ud fra dette resultat tillægge kirkebøgerne som kildemateriale til udarbejdelse af en statistik over fødselstallet?
3. Sammenlign de enkelte navne i præstens og degnens kirkebøger — her er det navnene på de savnede tilførsler, der er noteret. Hvad mener De om dets betydning for udarbejdelsen af en befolkningsstatistik? Hvad fortæller det om berettigelsen af at anvende kirkebøgernes oplysninger om de enkelte personer som kilde?
4. Afslører en sammenligning af præstens og degnens kirkebøger alle fejl? Hvilket andet kildemateriale kunne De tænke Dem at søge til for at skaffe yderligere oplysninger om de enkelte personers data?

Spørgsmål til Tal.

Skema I.

1. I hvilke af de to grupper — skifter eller skattemandtal — er der det største antal dyr — i de enkelte gårde og gennemsnitlig?
2. Sammenlign nævnte forhold mellem de nævnte dyregrupper indbyrdes.
3. Opstil en række hypoteser om årsagerne til forskellene mellem skifternes og skattemandtallenes tal.
4. Årsager til forskelle påvist iflg. spørgsmål 2.
5. Diskuter de to kilders indbyrdes kildeværdi — begrund de fremsatte synspunkter.

Skema II.

1. Gennemgå skattetallene i a) og konstater deres skiftende størrelse.
2. Diskuter hvorvidt vinterslagtningerne kan have indflydelse på de skiftende tal.
3. Gennemgå kvægskattens størrelse i b) og sammenstil skatten med kreaturtallene i a). Hvilken sammenhæng synes at kunne påvises?
4. Sammenstil kvægskattens størrelse på større og mindre dyr.
5. Opstil forskellige hypoteser om muligheder for at unddrage sig skatten.
6. Diskuter kvægskattemandtallenes kildeværdi.
7. Diskuter eventuelle andre årsagssammenhænge end de allerede behandlede mellem skat og mandtal. Betragt det anførte antal sogne, er det givet, at alle sognene vil vise samme udvikling?
8. Skattens betydning for antallet af kvæg i mandtallene?

9. Hvad viser de anførte brevcitater os om samtidens opfattelse af følgen af kvægskatten?

Skema III.

1. Diskuter synsforretningernes kildeværdi.
2. Beregn i pct. forskellen mellem skifternes tal og synsforretningernes.
3. Diskuter herudfra deres kildeværdi.
4. Hvilke forudsætninger er det ønskeligt, at den historiker har, der skal behandle problemer som disse? Anstil i den forbindelse betragtninger om forholdet mellem en historikers forudsætninger og det emne, han vælger at behandle.

Spørgsmål til Poppos jernbyrd.

1. Under hvilke konger foregik iflg. de forskellige kilder Poppos jernbyrd?
2. Hvad er i de forskellige kilder baggrunden for, at jernbyrden sættes i scene?
3. Hvilke følger får den?
4. Hvilken form havde iflg. de forskellige kilder det jern, der anvendtes?
5. Hvordan er forholdet mellem kejser Otto og Harald i de forskellige kilder?
6. Hvilke personer anføres i de forskellige kilder som folkets omvendere?
7. Gør rede for den rolle for kristendommens sejr, de forskellige kilder tildeler Harald Blåtand
8. og for Svend Tveskægs rolle i samme henseende.
9. Hvis vi forudsætter, at de her anførte skribenter har haft kendskab til hinandens værker, hvordan kan

rækkefølgen da stilles op? Find — under samme forudsætning ud af — hvad den ene har hentet hos hinanden.

10. Hvorfra har Sakse øjensynlig sin viden? hvad ændrer han, og hvad føjer han til?
11. Se på billed nr. 62 i »Danmarks historie i Billeder« ved Andrup, Ilsø og Nørlund, og gør rede for, hvorfra kunstneren har hentet sin viden om begivenhederne.

Spørgsmål til Dyvekeprocessen.

1. Gør rede for de forskellige kilders art — beretning, dokument.
2. Gør rede for tidsafstanden mellem Dyvekes død og første kildes opståen. Hvorfor er det et vigtigt spørgsmål?
3. Hvad er muligvis årsagerne til de tre først anførte kilders fremkomst, gør rede for deres forfatteres stilling til Christian II. — brug her Dansk biografisk Leksikon.
4. Gør det samme med de øvrige kilder.
5. Gør rede for, hvem der i de forskellige kilder beskyldes for at være skyld i Dyvekes død.
6. Hvornår sættes Torben Oxes henrettelse i forbindelse med Dyvekes død?
7. Hvornår optræder Hans Skriver i kilderne? Gør rede for den rolle, han hos de forskellige forfattere spiller i sagen.
8. Hvilken forfatters fremstilling er Reimar Koch afhængig af?
9. Hvordan svarer kronologien hos Utenhof til andre kilders kronologi?

10. Hvilke kilder stiller sig på Christian II.' side, hvilke modsat?
11. Hvilke beskyldninger rettes i de forskellige kilder mod Torben Oxe?
12. Find kilder, som Svaning øjensynlig har benyttet — hvilken betydning har Svaning fået for hele sagens sammenhæng og billedets udformning?
13. Gør rede for traditionsudviklingen samlende sig om 1) Kund Pedersen, Torben Oxe, Hans Skriver, Dyveke, Christian II.
14. Find frem til den uomtvistelige viden, kilderne giver.
15. Hvilke af de anførte kilder danner baggrund for vor tids populære fremstilling af Dyvekesagen? — se f. eks. Fortællinger af vort Folks Historie, bd. III. Kbh. 1954, s. 4—9.
16. Prøv på grundlag af den gennemarbejdelse af stoffet, De nu har foretaget, at tegne det billede af sagen, De mener at have fået, med den nødvendige bevisførelse og begrundelse for hvert enkelt af Deres standpunkter.

LITTERATUR

1. Traditionsudvikling og 2. Erindringer.

Fra Frederiksborg Amt, 1945, s. 35—53, samme 1946, s. 100—112. Der er enkelte afvigelser mellem det i sidste afhandling nævnte kildemateriale og det i dette hæfte anførte.

3. Modstridende kilder af jævnbyrdig værdi.

Georg Hansen: Præsten på landet i Danmark i det 18. århundrede, 1947, s. 161—185.

4. Avisstof.

Fortid og Nutid, XXI, s. 321—345,
Eisenhower: Crusade in Europe, 1948.

5. Kirkebøger fra det 18. århundrede.

Georg Hansen: Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede, 1957, s. 179—183.

6. Tal.

Historisk Tidsskrift, 11. rk., I, s. 245—286,
Adolf Jensen: Tallenes tale, 1941. I serien Kultur og Videnskab.

7. Poppos jernbyrd.

Sture Bolin: Om Nordens äldsta Historieforskning, Studier över dess Metodik och Källvärde, 1931, s. 63—112,
Lunds Universitets Årsskrift N. F. Avd. 1. Bd. 27, Nr. 3.

8. Dyvekeprocessen.

Litteratur er anført i afsnittet.